

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Corpus Juris Canonici

Gregor <XIII., Papst>

Coloniae Munatianæ, 1665

Liber Tertiu.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-62915](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-62915)

notiam debet habere distributionem. Vbi autem in locum defuncti unus tantum substituendus erit, is ea bona, velut & alia, dispensabit.

Clerici possunt maxime accedente iusta causa de bonis Ecclesiasticis facere elemosynam. h. d.

Item si tantum de proprio Juris facultate contraherit Ecclesie, quantum de Ecclesiasticis bonis legaverit, legatum sustinetur.

Item si tantum de proprio Juris facultate contraherit Ecclesie, quantum de Ecclesiasticis bonis legaverit, legatum sustinetur.

Clerici possunt testari de his, que acquisiverunt non intuitu Ecclesie. h. d.

De his vero &, que aut paternae successionis, vel cognationis intuitu, seu consanguineorum, vel ami-

corum munere, respectu non habito ad Ecclesiam, ad clericos pervenerint, liberè testari poterunt.

Clerico ingenio deficientibus successoribus ab intestato succedit intotum Ecclesia. h. d.

Quod si decesserint intestati, nec aliqui fuerint inventi, qui jure cognationis ipsis succedere valeant, si ingenio gaudeant natalibus, in integrum tunc Ecclesia succedet, nec suiquam ex rebus eorum aliquid præsumere licebit.

Bona servò promoti ad sacros ordines ab intestato decedenti dividuntur in quatuor partes, ut hic. h. d.

Siverò servus a ad sacros ordines promotus, libertatem nactus fuerit, idemque postea accesserit intestatus, nihil olim dominus de bonis ejus vindicare poterit, sed ejus peculium in quatuor partes dividetur, quarum una Episcopo, altera Ecclesie, tertia pauperibus assignabitur, quarta parentibus: & si non sint capaces parentes, Episcopus eam recipiet, & in usum Ecclesie diligenter distribuet.

a. Can. 2. extr. de success. ab intest.

a. Ca. alba. ext. de test. b. Ca. quia mo. ext. de test.

FINIS LIBRI SECUNDI.

INSTITUTIONUM JURIS CANONICI, LIBER TERTIUS. DE JUDICIIS, ET ILLORUM DIVISIONE. TITULUS PRIMUS.

Quid sit judicium, & quid causa. hoc dicit.

STAT, ut videamus de judiciis. Potest autem judicium ita describi. IUDICIUM est discussio causæ, que ritè fit in foro coram iudice: CAUSA vero est origo negotii, & materia judicii.

Qua sint judicia secularia, & quæ Ecclesiastica. h. d.

Symma divisio judiciorum hæc est, quod aut sunt secularia, aut Ecclesiastica. Judicia secularia sunt, que coram iudice laico inter personas seculares exercentur. Ecclesiastica vero sunt, que coram iudice Ecclesiastico inter personas Ecclesiasticas agitantur. Duo enim sunt, quibus principaliter orbis regitur. a. Autoritas sacra Pontificum, & Imperialis ac regia potestas. Unde sicut civilium legum non nisi civilis esse debet executor: ita etiã Ecclesiasticarum Ecclesiasticus Iudex est administrator.

Laicus a laico coram seculari iudice conveniri debet, nisi causa sit spiritualis vel similis: & litera impetrata ad iudicem Ecclesiasticum non tenent. h. d.

a. Ca. sollicit. extr. de majori, & obe.

Laicus a ergo a laico coram iudice seculari, non autem Ecclesiastico conveniendus erit: quod usque ad eò obtinet, ut etiam si alteruter litigantium ab Apostolica sede literas ad Ecclesiasticum iudicem impetraverit, irritæ sint & inanes. Si tamen causa sit hujusmodi, que ad Ecclesiasticum forum pertineat, qualis est matrimonii, usurarum, perjurii, & similes, licet inter laicos disceptatio sit, Iudex Ecclesiasticus adeundus erit. Idem juris est, si vel a seculari iudice justitia impetrari non potest, vel consuetudo loci, vel miserabilitas personarum Ecclesiasticum iudicem compellendum suadeat.

Clerici habent privilegium, ne coram iudice laico conveniri valeant, cui non potest ullo pacto renunciari. In iudicem tamen Ecclesiasticum non suam possunt consentire, accedente consensu diocesani. h. d.

Pari b ratione tam Milevitanensi, quam Carthaginensi Concilio constitutum est, ne clerici clericos relicto suo Pontifice, ad publica judicia, sub pena depositionis & amissionis propriorum jurium pertrahant: cui

a. Can. licet. & ca. seq. ext. de foro compet. b. Cf. d. l. gen. ex. de foro compas.

beneficio, cum non sit personale, sed collegio ecclesiastico indultum, passionibus privatorum, aut juramento illicito derogari non potest. In iudicem tamen non suum si is persona sit ecclesiastica, & Episcopi dioecelani consensus accesserit, clerici consentire poterunt.

Astor sequi debet forum rei. h. d.

Quod si inter clericum & laicum contentio sit, ut cognoscamus, utrum ecclesiasticus, an secularis iudex causam dirimere debeat, dispiciendum erit, quis rei conventi partes sustinet. Nam si clericus, apud ecclesiasticum forum: si laicus, apud secularem erit agitata causa: cum a generale sit, ut astor forum rei sequatur. Cavendum b erit igitur laico iudici, ne quoquo modo clericum condemnet: quod si fecerit ab ecclesia, cui injuriam irrogare noscitur, tandiu sequestrandus erit, quousque reatum suum cognoscens, emendet.

Si delinquens captus pretendatur clericus, utrum ita sit, debet cognoscere iudex clericus vocatus iudice seculari. h. d.

Debitari tamen congruit, si iudex laicus e delinquentem captum detineat, & si is se clericum asserens, ad curiam ecclesiasticam remitti possit, vel illum curia ipsa ecclesiastica tanquam clericum repetat, si iudex laicus illum esse clericum inficiatur, & propterea minimè remittendum contendat, quis sit hujus dubitationis legitimus futurus iudex? Et cum de re Ecclesiastica & spirituali sit controversia, ad iudicem Ecclesiasticum hujusmodi cognitio pertinet. Iudex tamen secularis, vel alius, cujus inter sit, dum res hujusmodi cognoscitur, vocandus erit.

Delinquens captus habitus pro clerico, statim debet restitui iudici ecclesiastico. h. d.

Sed si notorium fuerit, vel fama publica extiterit, reum captum talem esse clericum, qui hujusmodi privilegio gaudere debet, aut ipse pro clerico communiter habeatur, statim ante ullam de clericatu cognitionem Ecclesiastica curia restituendus erit.

Talis quis presumitur, in quali habitu reperitur aliquandiu conservatus & captus. h. d.

Idem d dicendum erit, si ante deprehensionem pro clerico publice gerens, tonsuram & clericales vestes deferens deprehensus fuerit: donec enim contrarium non confiterit, talis, qualem eum demonstrat habitus, presumendus erit.

Ex actu momentaneo non tollitur presumpcio orta ex actu habente tractum temporis. h. d.

Aliud e observandum, si ante quam deprehenderetur, publice se pro laico gerebat, & quasi laicus communiter habeatur: nam quanquam deprehensionis tempore in habitu clericali repertus fuerit, ob presumptionem, quæ adversus captum ex precedenti laicali habitu delatione orta est, non antea restituendus erit, quam de clericali titulo fidem fecerit: interim tamen quivis processus iudicis penitus conquiescet.

Secunda iudiciorum divisio, quod quidam sunt ordinaria, & quadam extraordinaria: & quis sit iudex ordinarius. h. d.

St & alia divisio iudiciorum: nam Ecclesiasticorum quaedam sunt ordinaria, quaedam verò extraordinaria, sive delegata. Iudicium ordinarium est, quod eorum iudicibus ordinariis exercetur. Ordinarius iudex est, qui suo iure, vel superioris beneficio, universalem jurisdictionem exercere potest, ut Episcopus, Archiepiscopus, Legatus, & similes. Constituitur autem à Rege, vel Principe. Consuetudine, vel Univeritate. Igitur cum Episcopus in tota sua dioecesi jurisdictionem ordinariam noscatur habere, poterit in quolibet loco suæ dioecelisi non exempto per se, vel per alium, pro tribunali sedere, & ea quæ ad ipsius spectant officium, liberè exercere,

a Canon. cum sit. extr. de foro compet. b C. conquestus. d. tit. c. C. si iudex. de sentent. ex com. in 6. d. d. ca. si iudex. 5. idem, de sentent. ex com. in 6. e. d. c. si iudex. 5. non sit, de sentent. ex com. in 6.

& cum opus fuerit, auxilium publicum implorare a. *Quid sit iudicium extraordinarium, & quid iudex delegatus. h. d.*

Extraordinarium sive delegatum iudicium est, quod coram iudice delegato exercetur. Iudex delegatus est is, cui ab eo qui demandare potest, causa committitur.

Non solum Princeps, sed etiam alii Ordinarii possunt delegare iudicem delegatum Principe sive magis privilegatus. h. d.

Possunt autem jurisdictionem mandare, non solum Princeps, verum etiam alii ordinarii. Is tamen, qui Principe mandatur, cæteris longè præstat: nam & alii ex causa subdelegare, nisi illius electa fuerit indultum, renitentemque compellere, & propriam sententiam sequi e, & contra ipsam ordinariam procedere potest, quæ in cæteris delegatis non obtinet.

Delegatus à Principe regulariter non potest quem citat, si comparcat personaliter. h. d.

Non d tamen in civili iudicio alterutri parti, ut eam se personaliter compareat, iubere poterit: nisi vel mandatum ad hoc speciale receperit, vel nisi pro veritate dicenda, vel pro iuramento calumniæ exhibenda, vel alia juris necessitas partes coram exigat specialiter præferari.

Delegatus à Papa non subdelegat, nisi personis hie communi. h. d.

Sed nec omnibus promiscuè vices suas demandare poterit e, sed illis duntaxat, quibus auctoritas illarum sedis Apostolica, vel legatorum ejusdem causam committuntur, hoc est, non nisi dignitate præditi, non perennarum obtinentibus, vel Ecclesiarum cathedralium Canonici.

Potest una causa etiam pluribus delegari, & si in negotio non fuerit adjecta clausula. Quod si omnes, non valent nisi, nisi simul procedant: secus si talis clausula fuerit adjecta: qui se sic procedere poterunt, si constat aliqui non posse, vel non velle. h. d.

Item mandari potest jurisdictioni, tam uni, quam pluribus, certis tamen: sed si pluribus mandata sit, non adjecto eo, Quod si omnes interesse neque verum, vel nonnulli non exequantur, nisi simul omnes conjunctim procedant, quidquid aliqui fecerint, nullam juris habebit efficaciam. Planè si is, qui interesse non potest, vel Conspectus sui vel alii vices suas commiserit, perinde res accipienda est, atque si omnes simul procedant. Aliud iure est, si iudex adjectum sit. Nam nec impeditorum collegiatum subdelegatos admittere cogendi erunt, & quod pars illorum fecerit, ratum habendum erit. Hoc tamen in demum obtinebit, si reliquis procedere volentibus, quorundam vel interesse non posse, vel omnino nolle legitime constiterit: alioqui procedentes nihil agent.

Si unus ex pluribus delegatis negotium introaverit, alii non possunt se intromittere, nisi ex causa. h. d.

Potest uno illorum commissam negotium inchoante, alii ulterius se intromittere non poterunt, nisi aut infirmitate, vel alia iusta causa illum, qui causam tractare inceperit, contigerit impediri, aut idem nollet, vel dolo malo in eo procedere recusaret.

Iurisdictione perpetua per totum, intelligitur perpetua quoad omnes. h. d.

Iurisdictione s verò per unum vivo mandatore perpetua, quoad omnes condelegatos iudices perpetua intelligitur.

Delegatus debet diligenter servare fines mandati: & cum quid committitur, censetur omnia commissa, per qua pervenitur ad finem. h. d.

Sed sive uni, sive pluribus, sive à Principe, sive à alio mandata fuerit jurisdictioni, mandati forma dicitur

a C. i. in fi. extr. de off. ord. b C. si s. pot. extr. de off. deleg. c. C. significasti. extr. d. tit. d. C. de iud. in 6. e. C. si iudex. de refr. in 6. f. C. cum plures. in fi. de off. delegati. g. extr.

gener custodienda erit: nec aliquid contra quam sibi mandatum fuerit, delegatus tentare audebit. Planè jurisdictione impediens, vel in iudicium venire detestantes, delegatus à Principe Ecclesiastica distictione, etiam si literæ commissionis non continent, coercere poterit, vel pro delicti & causæ qualitate, secundum arbitrium suum, si certa poena à Canonibus non exprimitur, multare: quia ex eo, quod alicui causa committitur super omnibus a, quæ ad causam ipsam spectare noscuntur, plenam recipit potestatem.

Reasonabiles exceptiones admittit delegatus, nisi verba rescripti fuerint in contrarium. h. d.

Rationabiles b quoque & honestas exceptiones, & à juris æquitate non abhorrentes, licet id expressè mandatum non comprehendatur, admittit: nisi, quod nullæ debeant exceptiones admitti, literis expressum fuerit.

Delegatus habet jurisdictionem etiam in eum, in quem fuit facta alienatio post impetratum rescriptum, licet rescriptum de eo non facta mentionem. h. d.

Ed et si literas adversus Titium ab Apostolico impetraveris, & is, ut mandatum eludat, ante quam literæ ad iudicem datum perveniant, vel etiam postea ante quam citetur, de possessione, de qua controversia vertitur, commutationem fecerit, eum qui in possessionem sese ingressus, poterit delegatus cogere, ut coram se juris parcat æquari: nec quod rescriptum contra Titium impetratum fuerit, opponi poterit. Generaliter enim omnis venditio, cessio, & alienatio iudicii mutandi causa facta, utroque jure prohibetur: alias delegata jurisdictione ad personas rescripto non comprehendens, etiam ipsis volentibus, prorogari d non potest.

Mandatum Apostolicum ex causa potest executioni mandari, etiam in alio loco ab expresso in mandato. h. d.

Similiter statutum e est, ut si is, per quem ab Apostolica sede certo loco inquisitio, vel quid aliud expediri mandat, ob illius potentiam, vel malitiam, contra quem inquiri, vel procedi mandat: vel fautorum eius eo loco securè mandatum executioni mandari nequeat, ad id exequendum locum securum & idoneum eligere valeat, ne quis scilicet ex proprio dolo, vel fraude commodum reportet. Quinimò idem faciet, si alia probabilis causa subit, propter quam in loco decreto perfici commode nequeat, quod mandat: ne tali pretextu impediri contingat mandatum Apostolicum, vel disticti.

Delegatio solvitur revocatione jurisdictionis re integra. h. d.

Olivi: autem delegatio multis modis: puta revocatione, morte, impotentia delegati, executione sententiæ, propria pronuntiatione, temporis fluxu, recusatione. Revocatione, cum is f, qui mandavit jurisdictionem alicuiquam is, cui mandata fuerit, ea uti ceperit, mandatum revocat: cum eo casu jurisdictione in eum efficaciter transiit non censetur.

Morte tam delegantium, quam delegatorum solvitur delegatio: & si unus ex pluribus delegatis moriatur, adhuc solvitur delegatio, nisi aliud expressum sit in rescripto, vel sub nomine dignitatis facta sit delegatio. h. d.

Morte extinguitur delegatio, tam eius qui mandavit, si re integra decesserit, quam etiam eorum qui delegationem susceperunt: quod quidem adeo obinet, ut si pluribus iudicibus davis unus rebus eximatur humanis, delegatio etiam quo ad superstitēs expiret: nisi aliud in delegatione comprehensum fuerit, aut sub dignitatis nomine non proprio facta fuerit.

Mori & absentia aequiparantur re non integra. h. d.

a Can. praterea. in fin. ext. de i. i. b. Can. ex parte. Cl. 2. ext. de offic. deleg. c. Can. a. 2. extr. de alie. iud. mut. d. Ca. prero. in fin. ext. de offic. del. c. Can. statuimus. de offic. del. in 6. f. Can. quomodo. de off. del. in 15.

Questum est, si ab Apostolica sede datus iudex, quoties eum abesse a contigerit, vices tibi suas commiserit, an si is rebus eximatur humanis, commissum tibi negotium liberè valeas diffinire? & cum tunc quoque censetur abesse, rescriptum est, si illo vivente jurisdictione uti ceperis, posse te non secus, ac si is viveret, & abesset, in negotio procedere. Idem juris est, si tibi vices sub ea forma committat, donec eas revocandas duxerit.

Delegatio primum impeditur delegato, tam juru quam factu. h. d.

Sed et si delegatus mortuus quidem non fuerit, ita tamen impediatur, ut omnino delegationis negotio interesse non possit, extinguatur delegatio. Impeditum autem intelligitur, tam juris, quam facti, juris, ut b si infamis factus, aut alio legitimo impedimento detentus fuerit. Facti, ut si inevitabili necessitatis articulo, pura infirmitate, prædiatur.

Jurisdictio delegati à Principe expirat per executionem sententiæ. h. d.

Idem juris est, si delegatus à Principe per se, vel per alium sententiam executioni mandavit, vel mandari præcepit. Tunc enim ejus jurisdictione cessat, quia semel est officio suo functus.

Si iudex delegatus pronunciat se iudicem incompetentem: expirat jurisdictione. h. d.

Item e si iudex delegatus interloquendo pronunciat se super aliqua causa procedere non debere, usque adeo jurisdictionem amittit, ut etiam ex litigatorum consensu illam reassumere non possit.

Si in rescripto tempus apponatur, transacto termino expirat, jurisdictione. h. d.

Sed d & cum causa intra certum terminum decidenda committitur, termino transacto mandatum expirat, nisi tempus communi partium consensu prorogatum fuerit. Terminus autem tunc incipit currere, cum iudices literas recepisse contigerit.

Toties qui convenit vigore literarum posteriorum, etiam non facientium mentionem anteriorum, quas adversarius impetravit, sed per annum non sinit usus. h. d.

Non ab simili ratione constitutum est, ut si quis Apostolicas literas impetrans infra annum, postquam iudicem copiam habuerit, dolo, vel negligentia eis uti distulerit, autoritate posteriorum literarum, quas postea forsitan ejus adversarius impetraverit, conveniri valeat, licet in posterioribus nulla mentio de prioribus habeatur. Recusatione extinguitur delegatio, cum iudex datus suspectus postuletur & pronuncietur. h. d.

Recusatione quoque extinguatur delegatio: quod eo casu accidit, quo iudex datus altero litigatorum petente, ob probabilem aliquam suspicionis causam ab iudicio removendus pronuncietur: ut puta f, si iudex datus dicatur dominus litigantium, aut consanguineus, aut advocatus, aut cum altero immodicam contraxisse familiaritatem, aut ab eodem in alia causa partem appellasse, aut nondum iudicem ad legitimam ætatem pervenisse.

Qualiter cognoscatur & expediat causa suspicionis. h. d.

Recusationis autem causa variè cognoscitur g, nam si contra unum ex duobus ab Apostolica sede delegatis suspicionis causa proponatur, siquidem illa clausula apposta sit, Quod si ambo interesse non possunt, alter in causa procedat: coram non recusato con iudice expedienda erit. Vbi verò non est dicta clausula in rescripto, debet super hoc ad arbitros recursus haberi, prout Grego-

a Ca. si delegatus. de off. del. in 6. b Ca. significatus. extr. de rescript. c. Significatus. extr. de off. deleg. d. C. de causis. ex. de offic. deleg. e. Can. si autem. & c. plerumq. ext. de rescript. f. Causam qua. & can. insinuante. ext. de offic. deleg. g. C. si contra. de off. deleg. in 6.

riana constitutione latius continetur. Cum autem delegatus Episcopi recusat, recusationis causa coram Episcopo probanda erit, licet coram ipso, qui recusat, sit alleganda.

Judicium summarium est, in quo subtili ordinis iudicarii observatione praetermissa proceditur. Ordinarium & solenne est, in quo serie iudicaria tele observatur. h. d.

Rursus iudiciorum tertia divisio haec est, quod quaedam sunt summaria, quaedam ordinaria & solennia. Summaria sunt, in quibus subtili & solenni ordinis iudicarii observatione praetermissa proceditur: ut sunt a causa electionum, provisionum, matrimonii, usurarum, & similes, in quibus nec solennis libelli correctio, vel litis contestatio est necessaria, sed simpliciter de plano sine strepitu ac figura judiciali proceditur. Itaque de his iudex, etiam tempore feriarum ob hominum necessitates indulturum cognoscat, & litem, dilationes amputando, exceptiones, & appellationes dilatorias & frustratorias repellendo, quanto poterit, faciet breviorum, prout haec duabus Clementis luculentissimis constitutionibus latius continentur. Iudicium ordinarium & solenne est, in quo exquisito & solenni juris ordine servato proceditur; ut puta, libellum corrigendo, litem contestando, & alia faciendo, de quibus infra latius vilari sumus.

DE PROCURATORIBVS. TITVLVS II.

Judicia exercemus per nos ipsos, & per procuratores, vel syndicos: & quas procuratorum species h. d.

Expositis generibus iudiciorum, consequens nunc est, ut videamus, per quas personas illa exerceri possint. Exercemus igitur iudicia non solum per nos ipsos, verum etiam per procuratores nostros, aut syndicos. Procurator est, qui aliena negotia mandato domini, vel quasi domini administrat. Syndicus h. est universitatis defensor, & procurator. Porro procuratorum duae sunt species: alienum dantur ad iudicia, alii ad negotia extra iudicium explicanda.

Procurator constituitur potest paterfamilias, & filiusfamilias: & ad negotia potest procurator constitui, qui natus est annos XVII. ad iudicia solum natus viginti quinq. h. d.

Potest autem ad iudicia non solum paterfamilias, verum etiam filiusfamilias & nullo intercedente patris consensu, fieri procurator, si legitimam aetatem compleverit. Licet enim quis post XVII. annum procurator ad negotia licite constituitur, ad iudicia tamen, nisi major XXV. annis fuerit, constitui non poterit.

Natus annos XIV. potest esse in iudicio super causis spiritualibus per se, & per procuratorem non obstante patria potestate h. d.

Aquartumdecimum aetatis annum pervenerit, in causis beneficiis, & aliis spiritualibus, nec non ab iisdem dependentibus, ad agendum, defendendumque per se, vel procuratorem, perinde admittendus erit, atque si vigesimum quintum aetatis annum natus esset, nec e ulla patria potestatis, vel voluntatis erit habenda ratio: quamquam alias regulariter filiusfamilias sine patris assensu in iudicio esse non possit.

Quomodo sit agendum, si minor quatuordecim annis in causis spiritualibus in iudicio esse velit. h. d.

Quod si quartumdecimum annum natus non fuerit, in huiusmodi causis, nec agere, nec defendere per se poterit, sed vel per Episcopum, vel ejusdem officialem ad has lites curator sibi dandus erit: vel si major in-

a Clem. 2. de iud. & Clem. saepe. de verb. signif. b ext. de synd. c Can. qui generaliter h. i. & seq. eo. tit. in 6. d Can. si. de iud. in 6. e Can. fin. in huiusmodi. de iud. in 6. f Can. fin. si vero. de iud. in 6.

fante fuerit, cum autoritate alterius eorundem procuratorum constituere poterit.

Delegatus sedis Apostolicae in causis quae aguntur coram se pro minori quatuordecim annorum, potest eadem curatorem dare, vel autoritatem constituendi procuratorem. Et omni qui non prohibetur potest esse procurator. h. d.

Quinetiam a Apostolica sedis delegatus, & ab eodem subdelegatus ad eas duntaxat causas, quae coram ipsis ventilanda fuerint, vel curatorem dare, vel procuratoris constituendi autoritatem praestare poterunt. Constitui autem poterit non solum clericus, verum etiam laicus. Regulariter b enim omnis, qui non prohibetur ad procuratoris officium idoneus habeatur.

Si duo dati sint procuratores in solidum, occupantis erit melior conditio, nisi mandatum sit comprehensum contrarium: quo casu si unus altero non valente, vel nolente prosequi, poterit meliorem negotium suscipere, nisi in, qui non prosequitur, alium substituat. Si non sine dati in solidum, unus sine alio procedere non poterit. h. d.

Etiam unus, quam plures possunt in una causa constitui procuratores. Si tamen e duo simul, non adiecto quod in solidum sint procuratores, constituantur, unus sine altero non admittitur: secus, si sint in solidum constituti: tunc enim illius melior erit conditio, qui per litem contestationem negotium primus occupaverit. Et dominus litis factus alterum excludit, nisi constitutus dixerit, quod occupantis conditio melior esse non debeat. Tunc enim si eum, qui occupavit, aut legitime impedit contingat, aut prosequi forte noluit, poterit alter negotium ab alio inchoatum suscipere ac perficere, dum tamen ab alio alius non fuerit substitutus.

Procurator constituitur etiam ad ea, quae speciale mandatum exigunt, non potest explicare ea, quae exigunt mandatum generale, nisi in procuratorio sit facta expressio aliquorum articulorum speciale mandatum exigentium: quo casu etiam non expressio articulis poterit exequi procurator. h. d.

Sed si unus sit procurator, siue plures, sine mandati diligentia custodendi erunt, usque adeo ut si generaliter d quis ad omnia, etiam speciale mandatum exigentia constituitur procurator fuerit, ex vi generalitatis huiusmodi ad aliquem articulum, in quo mandatum speciale exigitur, admitti non debeat, nisi clausulam generalem quorundam articulorum speciale mandatum exigentium subsequatur expressio: puta transactio, & iurandum deferendum. Tunc enim & non expressio casus mandatum complectetur.

Mandatum non complectitur maiora, quam sint in procuratorio expressa. h. d.

Crimina e tamen vel defectus in personam electi, si-
ve ejus, cujus favore, vel scienda, vel iam facta est provisio, non huiusmodi generalitatis, vel expressio obtentu, opponendi facultas competit, nisi super hoc aliud in mandatis habeat: Nam huiusmodi generale mandatum graviora, vel maiora, quam in ipso procuratorio sint expressa, non complectitur.

Procurator ad negotia liberum est quatuordecim substituitur. Procuratori vero ad iudicia substituitur sibi in casum suo expressis. h. d.

Sed & illud non est omittendum, quod licet procuratori ad negotia liberum sit alium quandoocumque constituere, iudicario tamen g minime id concedi, nisi aut lris fuerit contestata, vel in rem suam datus sit, vel a domino substituenti fuerit concessa potestas: quo casu etiam non expressam personam poterit in procuratorem eligere.

a C. fin. de leg. de iud. in 6. b Can. i. eod. tit. in 6. c Can. f. duo. eod. tit. in 6. d Can. qui ad agendum. eod. tit. in 6. e Can. in. i. f Can. si. si vero. d. i. in 6. g Can. si. si vero. d. i. in 6. Regulariter

Regulariter in causis criminalibus non potest intervenire procurator. h. d.

Non tamen in omni iudicio procurator intervenire potest. In criminalibus a enim causis neque accusator, neque accusatus, nisi per seipsum impetere, vel defendere permittuntur, nisi b vel ab illustri propulsanda sit injuria, aut rei contumacia sit excusanda, vel contra accusatorem sit excipiendum, aut de levi crimine tractetur, aut si de gravi agendum sit, civiliter agatur.

Clerici & monachi non possunt esse procuratores nisi propria Ecclesia, urgente necessitate & superioris iussu. h. d.

Sed nec omnes ad procuratoris officium reme'de admitti debent. Ideoque Episcopus & universi sacerdotes, cum ad solam Dei laudem, piorumque operum actiones sint constituti, ab huiusmodi ministerio excludendi erunt. Idem quoque obtinet in monachis c: nam & illos, cum solitiam vitam degere profiteantur, a forensi strepitu, ac linguis summo verbi convenit. Plane monasterii exigente utilitate d, vel necessitate, & Abbatis accedente imperio, ad procuratoris e officium accedere minime prohibentur.

Clerici regulariter coram secularibus iudicibus postulare non possunt. h. d.

Postulandi f quoque officium clericis, qui stipenditis substantur Ecclesiasticis, coram seculari iudice in secularibus negotiis interdicitur, nisi propriam causam, vel Ecclesie sue prosecuti fuerint, vel g nisi urgente necessitate pro conjunctis, aut miserabilibus personis postulare velint.

Excommunicati nec proprio nomine, nec alieno possunt esse in iudicio, nisi ad defensionem. h. d.

Hi vero, qui excommunicationis vinculo innodati sunt h, non solum procuratorio nomine in iudicio interesse non possunt, verum etiam nec proprio: alore tamen impugnant, excommunicato reo legitimae defensionis copia non est admittenda.

Procurator universitatis, in qua sunt excommunicati, non potest a iudicio repelli, nisi in tribus casibus. h. d.

Sed belle dubitari conigit, an universitatis i alicuius procurator ex eo repelli debeat, quod majores & jurati, per quos eadem universitas regitur, tempore, quo in iudicium fuit procuratoris officium, erant excommunicationis sententia innodati, quasi & ille repelli debeat, cuius non recipiuntur auctores? Et responsum est, huiusmodi procuratorem non repellendum, nisi vel illi ipsi excommunicati in literis procuratoris essent expressi, vel aliis eorum auctoritate procuratoris institutio facta fuisset, aut ipsa universitas excommunicationis conscia simul cum eis eundem procuratorem constituisset.

Procurator revocari potest expressis, & tacite, puta si dominus per se incipiat causam tractare. h. d.

Tamdiu autem durat quis procurator, quamdiu is, qui eum constituit, revocat, sive expressis, sive etiam tacite. Unde k si tu Titium simpliciter procuratorem constitueris, isque in iudicio procuratorio nomine esse coepit, deinde ty, sive ante litem contestatam, sive post, ad causam ipsam venias, non uti ipsi assistas, sed ut causam eandem tractes, tractando causam Titium procuratorem revocare censearis: nisi quod non animo revocandi facias, vel expressis professus fueris, vel ex aliquibus appareat conjecturis.

Actus procedens subsequenter limitat & interpretatur. h. d.

Ed si eundem Titium sub ea forma l quoties te abesse contigerit, procuratorem constitueris, & post-

a C. in crim. 1. q. 3. gl. 1. in c. veniens. ext. de accus. b C. abfenti. §. vi. §. 9. c. Ext. ne cler. vel monach. d. Can. monach. 16. q. 1. e. Ch. 3. §. 1. f. Ca. 1. ext. de postul. g. C. fin. ext. de post. h. C. intelleximus. ext. de iud. i. C. si. ext. ii. k. C. si quem. §. §. §. ext. co. 11. in §. l. C. si quem. in princ. co. 11. in §.

modum per te ipsam causam tractes, non propterea tamen procuratorem revocare videris. Quinimo Titius, quandocumque abesse te contigerit, procuratoris assumet officium.

Procurator si substituit, non potest substitutum revocare, nisi de revocandi habeat potestatem. Et procurator, qui substituit in una causa, non prohibetur in alia se introrittere. h. d.

Hec autem de revocatione domini sunt intelligenda. Nam si a procuratore tuo a alius procurator legitime substituitur, post mandatum susceptum, etiam si eo substitutus usus non fuerit, ab illo revocari, nisi etiam potestas revocandi fuerit eidem concessa, non potest. Sed si, cum ad plures, vel ad omnes causas Titium generaliter procuratorem constituisset, is in una vel in altera substituerit, in reliquis procuratoris officium exercere minime prohibetur.

Acta cum procuratore revocato, donec ignoratur revocatio, tenent. h. d.

Ad hoc etiam ad monendi sumus, quod si ignorante iudice, vel adversario b, post contestatam litem mandatum revocatum fuerit, ratum esse debet iudicium, in quo quis post ignoratam revocationem quasi procurator versatus fuerit.

Matrimonium contractum per procuratorem revocatum non tenet, licet revocatio non venerit ad notitiam partium. h. d.

Non sic tamen in matrimonio statuitur c. nam si procurator ad contrahendum specialiter constitutus, antequam contrahat, a domino revocatus fuerit, contractum postmodum matrimonium, licet tam procurator, quam ea, cum qua contraxit, revocationem huiusmodi penitus ignoraverint, nullius momenti penitus existet: cum illius consensus defecerit, sine quo firmitatem habere non potuit.

Acta iudicis post revocationem procuratoris non ignoratam, non tenent. h. d.

Quod si scientibus iudice d & parte mandatum revocatum fuit, & nihilominus est in iudicio processum per procuratorem revocatum, tam alia acta, quam ipsa sententia nullum afferret domino praedictum: cum falsi procuratoris exceptio e non solum ante sententiam, verum etiam postea possit objici: qua probata iudicium profus nullum redditur.

Refusatio mandati non impedit refutationem acceptare, si mandati perdat in voluntate mandandi. h. d.

Non f idem juris statuetur in eo, qui absens procurator constitutus praesentatum sibi mandatum suscipere nolle dixerit. Is enim refutatione huiusmodi nequaquam obstante, quamdiu constitutus in eadem voluntate perstiterit, ad libitum mandatum acceptare poterit.

Receptio instrumenti, & cauto domini operantur, quod procurator non possit renuciare mandato, sed teneatur defendere. h. d.

At g literis, vel instrumento, quibus de re aliquis in causis suis procuratorem constituit, pro te debito modo cavit, simpliciter nulla facta protestatione, a te scienter receptis, non potes postea recusare illius defensionem: imo cogi poteris illum defendere in omnibus causis, & negotiis, ad quae praedicta instrumenta, seu literae se extendunt: cum per hoc ad omnia tuum praestitisse videaris assensum.

Morte constituentis expirat mandatum, interdum etiam re non integra. h. d.

Morte quoque constituentis definit quis esse procurator, quod interdum obtinet etiam re non integra. Nam h si praetatus, vel rector te pro beneficio suo, vel Ecclesia procuratorem constituat, & tu vivente

a C. si qua. de procur. in §. b C. mandato. ext. co. 11. c. C. fin. §. fin. de procur. in §. d. Constitutio & seq. ext. co. 11. e. C. in nostra. ext. de proc. in §. f. C. licet. co. 11. in §. g. Clem. 1. co. 11. h. Clem. fin. co. 11.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

illo litem contestatus fueris, aut negotium aliter attigeris, post mortem tamen illius, etiam quoad coepa, procurator esse definis.

DE PACTIS ET TRANSACTIO-

NIBUS.

TITVLVS III.

Metu iudiciorum interdum devenitur ad pacta, ad transactio-

nes, & ad compromissa. h. d. **C**onsequens nunc est, ut videamus de serie, & actis ipsorum iudiciorum. Sed quia interdum accidit, ut iudiciorum metu litigaturi ad pacta & transactiones veniant, aut ad arbitros declinent, ideo prius paucis de his dispiciamus.

Pacta sunt servanda, & per ea etiam indultus Apostolicus derogari potest. h. d.

Et quidem pacta inter quoscunque, quacunque de re inita, regulariter suam habere debent firmitatem: neque enim quisquam, ut divinum monet oraculum, ea quae de labiis suis procedunt, irrita facere debet. Quod quidem usque adeo obtinet, ut Apostolicis etiam indultis pactum deroget. Inde a cum monasterio ab Apostolica sede libera sepultura concessa esset, pactumque esset cum rectore parochialis Ecclesiae, ne parochiani ipsius ad sepulturam reciperentur, responsum est, in dicto monasterio sepeliri eligentes, obstante conventionem, voti sui fieri non posse compotes.

Pactum, per quod filia dotata veniunt hereditarij paternae, juramento vallatum, tenet. h. d.

Eodem etiam spectat b, quod pactum a filia, dum nuptur traditur, cum patre factum, ut dote contenta, ad bona paterna nullum habeat regressum, si juramento vallatum sit, licet lege civili improbetur, servari debet: cum tale pactum non vergat in aeternae salutis dispendium.

Pactum quod tendit ad periculum animae, non ligat. h. d.

Quod si servatum in animae tendat detrimentum e, quia forte sit pactum de re turpi, veluti quod post mortem Titij clerici Sejus in beneficio succedat: vel aliter de jure, vel de facto sit impossibile, nullam inducet obligationem.

Transactioes, quae non sunt juri contrariae, servari debent, & partium iuribus derogant. h. d.

Transactiones d quoque similem juris firmitatem obtinent, usque adeo ut iuribus omnibus, quae partibus, aut obtentu praescriptionis, aut privilegij, seu quocunque modo suffragari poterant, vires adimant. Sed & hoc de illis transactionibus intelligere nos oportet, quae non sunt juri contrariae. Alioquin si aut super re sacra e, & litigiosa, aut in causa matrimonij interpositae sint, nullum robur obtinent.

DE ARBITRIS.

TITVLVS IV.

Qui sint proprie arbitri. h. d.

Arbitri f dicuntur proprie, qui nullam potestatem habentes, consensu litigantium in iudices eliguntur, in quos compromittitur, ut eorum sententia stetur.

Tam in iudicem ordinarium, quam delegatum potest compromitti. h. d.

Sed et si qui legitimam in partes potestatem habeant, ab eisdem tamen in arbitros eligi poterunt. Quod non solum de eis intelligendum est g, qui ordinariam exercent jurisdictionem, verum etiam de his, qui delegatum tantum obtinent.

a C. i. de pact. in 6. b Cap. 2. de pact. in 6. c C. fin. ext. de pact. d C. i. ext. de trans. e Constitut. & c. fin. ext. de trans. f Can. a iudicibus. s. arbitrariis. 2. q. 6. g Can. cum olim. ext. cod. gl. fon. can. a iudicibus. 2. q. 6.

Toni personas, in quas non potest compromitti. h. d. **S**ed neque servi a, nec, qui servis similes sunt, monachi & regulares, arbitrium in se recipere possunt. Ad hos enim quies, oratio, & manuum labor, non autem causarum spectat cognitio. Heretici quoque, apostatae, schismatici, infideles, & excommunicationis vinculo ob delictum proprium innodati, Arbitrorum in se officium assumere non poterunt.

In laicum de re spirituali non potest compromitti, nisi si clerico adiunctus, vel in eum sit compromissum auctoritate Apostolica. h. d.

Sed nec in eum, cuius licet ex delicto aliquo non sit lapsa a summatio, laicus b tamen est, de re spirituali compromissum fieri potest. Si tamen c is, aut clericus sit adiunctus, aut Apostolica auctoritate compromissum susceperit, Arbitri partes exequi minime prohibentur.

In feminas non potest compromitti, nisi id permittat regionis consuetudo, & ordinis. Qui non prohibetur, potest tamen compromissum h. d.

Foeminae d quoque, licet illa summae opinionis existant, ab omni judiciali examine usque adeo sunt separanda, ut ex illarum sententia nulla poena adversus illius contemptores, nullaque pacti exceptio citari, nisi regionis probata consuetudo talium munerum participes illas redderet. Ceteri vero, quos neque sacrorum Canonum, nec secularium legum statuta specialiter continent, omnes ad tractanda arbitria admittendi erant.

Reperitur quidam, qui non possunt compromittere. h. d.

Sicuti autem ii, quos supra recensuimus, arbitri exercere prohibentur, ita etiam illorum quos compromittere non permittuntur, qui tam ex libris Pontificij, quam Caesarij juris commodius cognosci poterunt.

Toni casus, super quibus non potest compromitti, si super super arbitrio. h. d.

Pleraque etiam casus arbitrorum notionem exsuperant: nam e liberales, matrimoniorum, filiarum monachationum, conversionum, in integrum restitutionum: item f criminales, & quae majores iudices exigunt, per arbitros cognosci non possunt. Quod autem diximus de matrimoniis compromitti non posse, de carnalibus intelligendum est: nam quod de spirituali matrimonio compromitti possit, secundum ea, quae supra diximus, nulla est dubitatio.

Arbitri super pluribus, si super uno tantum pronunciant, non expirat compromissum, nisi habuerit a partibus facultatem ut pronunciant. h. d.

Finiuntur autem arbitria pluribus modis: utputa, sententiae prolatione, & temporis lapsu. Sententiae prolatione finiuntur arbitria, cum de omnibus, de quibus compromissum fuerit, arbitri pronunciant. Nam si de quibusdam tantum sententiam tulerit, nisi talem pronunciant potestatem a partibus habuerit, compromissum non expirat.

Terminis lapsu compromissum expirat. h. d. **L**apsu temporis expirat arbitrium, cum terminis compromisso comprehensus re infecta labitur.

Morte tam arbitrorum, quam compromittentium expirat compromissum, nisi specialiter sit distum de heredibus compromittentium. h. d.

Mortis g quoque intervenit compromissa imitantur, tam arbitrorum, quam etiam litigatorum. Compromissum h enim in compromittendis heredes non extenditur, nisi de his quoque specialiter caveatur. Sicut & alii modi, quibus compromissa finiuntur: quos

a Can. s. servi. 7. q. 7. b C. contra. ext. cod. c C. per uiam. in fin. ext. cod. d C. de i. s. i. s. i. ext. cod. e C. pen. in fin. ext. de rest. in integ. f d. c. pen. in initio. g C. pen. ext. de offi. dele. et parte in fin. ext. cod. h Cap. s. ext. cod.

tamen, ut ad coeptum iudicarii ordinis propositum festinemus, ex aliis juris libris cognoscendos relinquimus.

DE IN IUS VOCANDO. TITVLVS V.

Iudex debet habere notarium, vel duos viros idoneos, qui scribant acta iudicis. h. d.

Et si partes neque pactionibus, neque transactionibus, neque compromissis concordare reddi poterunt, ad iudicem deveniendum erit. Illud autem in primis prospicere iudicem oportebit, ne scilicet debita solemnitates in iudicio praetermittantur: adhibebiturque a publicam personam, aut duos viros idoneos, qui universa acta iudicis conscribant, ut Innocentiana constitutione, in generali Concilio edita, latius continetur.

Initium iudiciorum est citatio, sine qua omnes actus regulariter sunt nulli. h. d.

Omnia h. autem iudiciorum institutorum principium, & fundamentum sunt citationes, sine quibus omnia, quae adversus absentes in omni negotio, aut loco aguntur, viribus carent. Nam neque naturalis, neque civilis ratio quenquam indefensum iudicari permittit. Quicumque igitur cum altero iudicio contendere voluerit, ante omnia curare debet, adversarium ita moneri, ut se lectorem iudice exhibere teneatur.

Ex quatuor capitibus aliorum redditur citatio: & citatus a non suo iudice non tenetur comparere. h. d.

Ita tamen interdum pluribus modis, ut quis vocationis de se factae patere non compellatur, ut puta ex persona qualitate, loci conditione, temporis ratione, & forma citationis. Personae qualitas inefficacem reddit citationem tam jus dicens, quam etiam in jus vocati. Nam si te in jus vocet, quem tibi iudicem non esse competentem manifestum sit, dubio procul ad comparandum vocatio talis te minime coarctabit.

Qui legitime citatus invitavit iudicem, non propterea potest declinare iudicem, cum sit praeventus. h. d.

Ita tamen a contigit eum, qui legitime citatus fuerit, alterius postmodum fieri jurisdictionis, quasi praeventus, jus revocandi forum non habebit.

Citatus ad instantiam spoliatoris non tenetur comparere. h. d.

Idem juris est, si iudex quidem tuus sit, e. ex eo tamen te mandet vocari, ut in iudicio cum spoliatore tuo stare compellaris: nec enim antea comparere cogaris, quam ad omnia canonice relictus fueris. f.

Ex qualitate loci citatio non ardeat ad comparandum. h. d.

Locus quoque, ad quem vocatus fueris, tunc invalidum reddit citationem, cum aut incertus est, aut citans non subest jurisdictioni. Idem etiam dici poterit, si citandus extra iudicis territorium moram trahere compellatur. Tunc enim jus dicens impune non paretur. Quomodo modum & si locus citationi designatus pestilens sit, aut alias pro citato male tutus. h.

Dubius feriatu in honorem Dei etiam ex consensu partium non potest procedi. Et angustia temporis ad comparandum dati, vana citationem. h. d.

Ed & si te iudex iusserit adesse, aut inter angusta nimis tempora, aut quae veneranda sint divini cultus gratia, nullas vires habebit talis iussio. Quamvis enim non prorogare, sed expedire decet quaestiones, usque adeo tamen his diebus iudiciorum strepitus debet conquiescere, ut nisi vel necessitas cogat, vel pietas suadeat, consentientibus etiam partibus, processus habitus non teneat.

a Ca. quoniam contra. ext. de probatio. b gl. pen. c. Ecclesia sancta Maria. ext. de constit. c. gl. 2. can. pen. 3. q. 2. d Ca. pen. ext. de foro compet. c. gl. 2. ca. p. 3. q. 2. f C. si. q. 2. g gl. 2. c. pen. 3. q. 2. h C. ex parte tua ext. de appellat. i Ca. si. ext. de feris.

Feris indultis hominum causa renuncari potest. h. d.

Litid a tamen obtinet, si ob hominum necessitates feris indulta fuerint. Tunc enim acta cuncta tenent, si de partium processerint voluntate.

Delegatus debet in citatione inserere tenorem suae commissionis, & designare auditorium: Secus est in ordinario. h. d.

Am vero multum interest, delegatusne citet, an ordinarius. Ille enim, cum aliena utatur jurisdictione, longe remotos, non nisi literis commissionis & suae tenorem continentibus, & intra certa spacia quem vocare poterit. Et cum proprium non habeat auditorium, certum huiusmodi literis locum, ubi se citatus exhibere valeat, designare illum oportebit: cum in ordinatio nulla subit huiusmodi necessitas.

Tanti quid agendum sit delegato, si jurisdictionis eius expirat in peremptorio. h. d.

Item in delegato quae potest, si peremptorie & partes is citaverit, & earum altera, die data, se se absentat contumaciter, an solum circa ultimam diei partem sit in negotio procedendum? & utrum, si duxerit expectandum, sit iterum citandus contumax? Et in hac specie multum interest, duret jurisdictionis post peremptorium terminum, an expiret. Primo enim casu, in diem alteram aequitate suadente iudex expectare poterit, nec propterea peremptorio elapso, pars contumax citanda erit, nisi gratiam eidem fecerit benignitas iudicantis: posteriore vero, ne frustra judicialis instantia evanescat, si partes, cum id noverint, se se iudici non praesentaverint, hora, qua congrue procedi possit ad exequendum, propter quod eis legitime terminum peremptorium assignaverit, ad executionem liberè procedere poterit. Discretus tamen iudex in assignatione peremptorii, non debet jurisdictionem suam, nisi necessitas urgeat, adeo coarctare.

Citatus potest ex legitimo impedimento non comparere: quo tamen cessante debet se iudici praesentare. h. d.

Adhuc, tamen omnia solemniter peracta fuerint, nec vocatus accedat ad iudicem, quibusdam casibus excusandus erit: ut puta si facto adversarii impeditus, aut ad majus tribunal vocatus, vel vinculis, aut infirmitate detentus, aut aliis a similibus causis implicatus non accesserit. Debet tamen cessante impedimento, quanto poterit citus, iudici sui copiam facere. e.

DE DOLO ET CONTUMACIA, ET IN POSSESSIONEM MISSIONE. TITVLVS VI.

Quis dicatur contumax, & quid sit contumacia, & quibus poenitentur. h. d.

Et si iudice vocatus, & nulla legitima causa impeditus, si se iudici praesentare neglexerit, adversario aculante, contumaciae crimen incurrit. Est enim contumacia, erga iudicem vel praelatum commissa inobedientia. Haec autem varie iuribus coarctetur: nunc enim litis damno, nunc multa, nunc expensarum refectione f, & rei sequestratione, vel Ecclesiasticae sententiae & innodatione ob contumaciam suam conventus afficitur.

Ad hoc mittitur in possessionem rerum rei contumaciae, & post annum efficitur verus possessor, reservata quaestione super proprietate. h. d.

Illud quoque videtur ordinatum, ut contumace adversario tuo existente, in possessionem earum rerum, de quibus quaestio vertitur, vel h. quae alias sunt in patri-

a Ca. si. in fin. ext. de feris. b C. ext. de dilat. gl. 2. c. pen. 3. q. 2. c C. consultus nos. ext. de offi. deleg. d Quoniam. s. fratrem de carnal. ext. ut lite non contest. e C. cum dilecti. ext. de dolo & contumacia. f C. cum dilecti. in fin. ext. eod. g C. tua fraternitatis. ext. ut lite non contestata. h C. fin. 4. in alio ii. ext. ut lite non contestata.

UNIVERSITÄTS- BIBLIOTHEK PADERBORN

Denegat iudex si rem terminare quæret sine sola iudicaria.

In his quoque casibus, in quibus libelli est necessaria portio, probè iudex fecerit, si principales personas, vel in subsidium etiam advocatos factum ipsum proponere iusserit, & sine tela iudicaria controversiam terminare tentaverit.

Oblato libello debent reo dari dilationes ad excipiendum, & ad evitandum obscuritatem una materia est uno loco tractanda.

Oblato tamen secundum juris ordinem libello, certæ reo convento indigenda sunt induciæ a, quibus deliberet, cedendum sibi sit, an contendendum: acceptandum, ac recusandus iudex: denique, ut proponat, si quas habet, exceptiones. Quæ propterea comparata sunt, ut si, adversus quos instituantur actiones, defendantur. Harum verò quædam ante litem contestationem opponendæ erunt, quædam verò etiam post contestatam litem. Sed ne, si qui inter has alieni tractatus medii fuerint interdicti, huiusmodi sectio obscuritatem pateat, videamus nunc generaliter de exceptionibus.

DE EXCEPTIONIBVS, ET REPLICATIONIBVS.

TITVLVS VIII.

Quid exceptio, & quod duplex ejus sit species, dilatoria & peremptoria. Et quod dilatorias quædam respiciunt iudicem, quædam alterum, quædam reum, quædam causam.

Exceptio est b actionis vel intentionis exclusio. Exceptionum summa divisio in duo genera deducitur: aut enim sunt dilatorie, aut peremptorie. Dilatorie sunt, quæ rem & iudicium differunt. Harum quædam iudicem personam respiciunt, quædam agentis, quædam rei conventi, quædam verò actionis & causæ qualitatem. Personam iudicis respiciunt, vel quæ illius incompetentiæ arguunt, vel quæ de ipso suspicionem ingerunt, secundum ea, quæ supra suo loco latius exposuimus. Et hæc dilatorias quoque poterunt appellari. Actoris partem illa spectant, quæ illum non legitimam in iudicio standi personam habere demonstrant: quales sunt procuratorie: ut patet, si quis per monachum, aut regularem, aut clericum agere velit. Item si quis ut tutor, vel curator, vel procurator, vel syndicus compareat, & illum tutorem, vel curatorem, vel procuratorem, vel syndicum esse negetur, vel sua non interesse, vel audiri non debere protestetur, & si quæ sunt his similes. Ex persona rei deducuntur: veluti si quis ab eo, qui alienam litem defendit, de iudicio solvendo cautionem postulet, aut si ab alio re se spoliatum esse reus conventus coram iudice queratur, & propterea restitutionis beneficium imploret, vel si actorem ex legitima causa domum revocet. Actionem & causam respiciunt, ut cum proponitur de ineptitudine, aut incertitudine libelli, aut de litis pendentia, aut cum nondum diem solutionis venisse prætenditur.

Dilatorias exceptiones proponi debent ante omnem exceptionem, aliquæ amplius opponi non poterunt.

Hæc verò regulariter omnes ante litem contestationem proponi debent: sed quas declinatorias appellavimus, non modo ante litem contestatam, verum etiam ante omnem dilatoriam exceptionem opponere reum oportebit: alioquin si aliam primò proposuerit, cum per hoc in jurisdictionem ejus, coram quo proposuit, confisisset videatur, ejusdem jurisdictionem serò declinare conabitur.

Dilatorie exceptiones, non declinatorie, regulariter proponuntur ante litem contestatam, quandoque, tamen etiam post.

a Can. inducia. b offeratur. c. q. 3. b gl. in vers. irritari. c. duobus. d. ex. de iud. gl. si. c. ex parte. ex. de foro comp. c. gl. i. c. ex. de iud. ext. e. d. de excep.

Ergo in initio litis declinatorie opponi debent, & probari: ceteræ post oblatum libellum ante litem contestatam intra terminum à iudice assignatum, quandoque opponi & probari poterunt: Sed & lite contestata quandoque eas opponere licebit, veluti a si qua nuper reo competens extorta fuerit, vel is, qui eam opponere voluerit, postmodum ad suam notitiam pervenisse, iurejurando fidem faciat, vel esset huiusmodi, quæ retroactum processum nullum redderet, ut esset ea, quæ vel mandati, vel jurisdictionis defectum arguit.

Et ex loco, & ex tempore, & ex alii fontibus ducuntur exceptiones.

Ducuntur autem huiusmodi exceptiones non solum ex supra positus causis, sed etiam ex loco, ex tempore, & ex aliis pluribus, ut tam Pontificii, quam Cæsarei juris libris facile est legentibus cognoscere.

Exceptio excommunicationis licet sit dilatoria, tamen potest opponi & ante & post litem contestatam.

His annumeranda est etiam excommunicationis & exceptio, quæ licet & ipsa dilatoria sit, à ceteris tamen dissimilem naturam sortita esse deprehenditur: nec enim post oblatum tantum libellum ante contestatam litem velut cetera, sed in qualibet parte litis opponi poterit, & peremptorio termino ad proponendum exceptiones declinatorias & dilatorias præfixo minimè obstante. Quòd est in hac exceptione specialiter observandum, ne quilibet in periculum animæ suæ excommunicato communicare compellatur: quòd si eam reus omiserit, ut actor sumptibus & laboribus fatigetur, in expensis legitimis condemnandus erit.

In opponenda exceptione excommunicationis servanda est certa forma.

Sed cum per malitiam hæc exceptio in iudiciis opponeretur frequentius, Innocentiana constitutione consultius cautum est d, ut certa in ea proponenda forma servari debeat, ut ex ipsius constitutionis tenore facile apparere poterit.

Exceptio excommunicationis potest auctori opponi in prima tantum instantia, non in secunda. Idem de ceteris dilatoriis.

Hæc e autem in prima tantum instantia sibi locum vendicant: quòd si succumbens actor appellaverit, prætextu excommunicationis opposita, à prosecutione appellationis minimè excludendus erit: quòd & in ceteris dilatoriis multò magis locum obtinet.

Reus excommunicatus licet convenire non possit, admittitur tamen ad proponendas suas legitimas defensiones.

Reus f autem nullo obstante excommunicationis vinculo, velut rectè convenitur, ita ad legitimas defensiones semper admittitur. Satis enim absurdum esset, si actore impugnante defensionis copia reo denegaretur: quia sic multoties condemnaretur absolvendus. Reconvictionis tamen potestas eidem minimè permittitur.

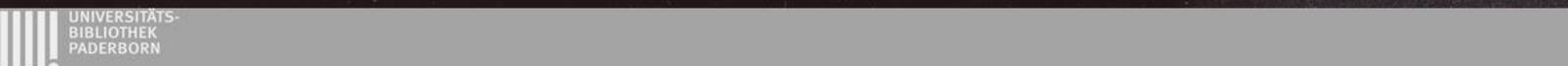
Superius dicta de excommunicatione, intelliguntur de majori.

Cæterum g quæ supra de excommunicatione diximus, non de quacunque excommunicatione sunt intelligenda, sed de ea tantum, quæ à perceptione sacramentorum, & à fidelium communione separatur, ut etiam ipsa Innocentianæ constitutionis verba demonstrant.

Peremptoria exceptiones sunt, quæ ius actoris perimunt, & separant agentibus obstant.

Peremptorie, seu elisorie exceptiones sunt, quæ in totum jus agentis perimunt h, & semper agentibus obstant: qualis est, doli mali, metus, pacti conventi, solutionis, iurisjurandi, præscriptionis i, transactionis, & rei iudicæ, & si quid contra leges factum esse dicatur.

a C. pastoralis. in fi. ex. eo. ii. b C. exceptionem excommunicationis. ext. eod. c Clem. i. eo. ii. d C. eo. ii. m. 6. e C. sufficavit. ext. eo. f C. cum inter. ext. eod. ii. g C. eo. ii. m. 6. h C. i. de liti. contesta. m. 6. i Can. 2. in fin. 2. q. 6.

Exceptiones peremptoriae litis finitae sunt, quae impediunt litium ingressum, h. d.

Harum quaedam dicuntur peremptoriae litis finitae, quaedam simpliciter peremptoriae. Peremptoriae litis finitae sunt, quae litis impediunt ingressum, & adversus agentem omni tempore opponi possunt: a: qualis est exceptio transactionis, jurisjurandi, & rei iudicatae, quae vel in ipso limine iudicii proponi poterunt. b: Cum enim super negotiis, transactione, iurejurando, & sententia decisis, alia lis inchoata terminata fuerit: valde absolum visum fuit, super eisdem novum assumi debere iudicium, & quasi in infinitum forensia iurgia protrahere. Inde quoque litis finitae exceptiones appellantur, quod, ut aliquis esset finis litium, instituta fuerint. Idem juris est in aliis etiam peremptoriis exceptionibus, quae vulgo manifestae sunt, & notoriae habentur.

Exceptiones peremptoriae proponuntur post litem contestatam ante sententiam, h. d.

Ceteri vero litis contestationem minimè impediunt, atque ante sententiam erunt regulariter proponendae: quas quidem si dolo malo suo tempore in prima instantia reus proponere distulerit, etiam in causa appellationis opponendi sibi facultas denegabitur.

Præiudiciales exceptiones sunt, quae alteri causa præiudicium afferunt, puta exceptio consanguinitatis, causa restitutionis viri, exceptio natalium, petitio hereditatis, h. d.

Sunt etiam quaedam exceptiones, quae præiudiciales appellari possunt, ex eo quod alteri cognitioni præiudicium afferunt: utpotè, si qua mulier Titium in virum petat, qui ad mulieris intentionem elidendam consanguinitatis obijciat exceptionem: ea probata, cum quaestio principalis perimatur, de ipsa est cognoscendum, antequam ad diffinitionis articulum procedatur. Idem d si petenti hereditatem natalium objecta sit exceptio. Cum enim successione causa à causa natalium dependeat, posteriore quoque loco cognoscenda erit.

Spoliatus opponens de spolio in modum exceptionis, non cogitur respondere antequam sit restitutus, h. d.

Sed e & si quaestio spoli in modum exceptionis peremptoriae objecta fuerit, probationes super spolio primitus erunt audiendae: eo què legitime probato reus non cogetur respondere s positionibus, donec integrè restitutus fuerit.

Non debet iudex in causa super sedere obiente exceptionis spoli, nisi dicatur factum ab alio, & hoc in civilibus: in criminalibus verò potest etiam obijci de spolio à tertio facto, si quis dicatur, vel res sua substantia, vel majori parte spoliatus: nec agens super rebus Ecclesiasticis potest opponi exceptio spolis rerum privatarum, vel contra, h. d.

Sed quia huiusmodi exceptionem nunquam in iudiciis calumniosè propositam causas Ecclesiasticas contingebat impedire, & per interpositas appellaciones principalis causae cognitionem perimere: consultius Innoctiana g constitutione decretum fuit, uti in civilibus negotiis spoliacionis objectu ab alio, quam ab actore facta, iudex in causa principali procedere non postponat. In criminalibus verò etiam à tertio spoliatus fuerit, dum tamen, vel tota sua substantia, vel majori parte ipsius se per violentiam privatum affirmet, objecta exceptio processum differet, penes statuta, si eandem intra certa tempora non probaverit obijciens: eo quoque salubriter adiecto b, ut rerum privatarum spoliatio, agenti super Ecclesiasticis, vel ex contrario, non opponatur.

Accusato excipiens de spolio à tertio facto, debet indulgeri tempus, intra quod restitutionem petat, & causam si potest finiat: quo elapso, non obstante tali exceptione, accusari poterit, h. d.

a C. 1. de litu. concess. in 6. b C. 2. 3. 9. 6. c C. l. iteras tuas. ex. de rest. spol. d C. pe. ex. de ord. cog. e C. si. ex. de ord. cog. f positionibus, melius. g C. 1. de rest. spol. in 6. h C. 1. 5. fin.

Inter scholares a olim dubitari contigit, si spoliatus à tertio contra suum accusatorem de spolio excipiat, an ei tempus indulgeri debeat, infra quod restitutionem imploret, ne forte sic existerent omnem accusationem eludat: & id aequitati & iuri satis consonum visum fuit. Unde si infra tempus indulgendum restitutionem non petierit, & causam, cum posset, ad finem non perduxerit, non obstante exceptione spoli, deinceps accusari poterit.

Exceptiones contra testes, peremptoriae naturam sapient, sed ante sententiam proponendae, h. d.

Sunt & aliae exceptiones, quas proprie neque dilatorias, neque peremptorias appellaveris: cuiusmodi sunt, quae adversus productos testes opponuntur, utpotè b, si quis Maxium examinatum, infamem, excommunicatum, vel aliam criminofum esse dicat. Quae tamen cum ad peremptoriae naturam accedere videantur, ipsae quoque ante sententiam proponendae erunt.

Penis differentiam, utrum testis obijciatur crimen, de quo magis quam alias fuerit convictus: vel obijciatur crimen, de quo non quicquam confessus & convictus fuit, h. d.

Multum tamen interest, an per exceptionem tantum testibus opponatur crimina, de quibus nunquam accusati fuerint: an verò ea, de quibus aliam convictio, vel confessio fuerunt. Primo enim casu e obiectum criminum probatio antea exhibenda erit, quam casu per sententiam terminetur: & si convicti vel confessi fuerint, ordinaria cessante poena, sufficere, quod à petibenda testimonio repellantur, praesertim cum obiectum criminum minimè causam contingat. Posteriore verò, cum non sit cuiquam contra alios credendum, nisi se prius probaverit innocentem, à ferendo testimonio penitus repelli poterunt.

Opponens exceptionem, quae adversus opponentes opponitur, nihil agit, & hoc, si proprio nomine excipiat: sicut si nomine sui Ecclesiae, h. d.

Cavebit autem reus, ne quam contra adversarium suam exceptionem portigat, cuius ipse nexibus implicetur: cum scire debeat, nullum hanc esse iuris effectum habituram: veluti d si plura beneficia possidet de eadem pluralitate adversus alium excipiat: vel si perjurium e aut excommunicationem in obijciat, qui peccavit, vel Ecclesiastica sententia innotatus fuerit. Hoc tamen ita accipiendum est, cum proprio nomine conventus excipit f: ceterum si suam defendas Ecclesiam, tales exceptiones opposuerit, audiendus eris, nec quod opponens eidem sit obnoxius, replicari poterit.

Qui excipit, non confitetur agentis intentionem, & potest quae plures etiam contrarias exceptiones opponere: & si iudex non admittat, potest appellari, & iudex pariter, h. d.

Postremo sciendum est, eum, qui excipit f, non propterea agentis intentionem confiteri illum videtur, cum eidem non solum unam, sed etiam plures, quam contrarias, proponere liceat. quae si legitime fuerint, & iudex non admiserit, reo quidem per appellacionis remedium succurratur, & iudex ipse meritis poenis coarctendus erit.

Adversus exceptiones dantur replicationes, h. d.

Dantur g adversus exceptiones replicationes: de quibus multis agere supervacuum esset, cum instituta sint ad similitudinem exceptionum quae adversus actiones opponuntur: de quibus si quis plenius velit intelligere, ex his, quae superius diffusè de exceptionibus posuimus, mutari poterit.

a C. 1. 5. s. iter autem, de rest. spol. in 6. b C. presertim, ubi est, ext. de rest. c C. 1. ext. eod. tit. d C. cum Ecclesia, ext. eod. tit. e gl. in c. presertim, & c. testimonium, ext. de rest. f Cap. de his filijs, ext. eod. de except. g C. cum venerabilis, ext. eod. de exceptionem, de regul. jur. in 6.

DE MUTVIS PETITIONIBVS. TITVLVS IX.

Si reu conuentus nolit, vel non possit excipere, si habeat unde alteri reconueniat, poteri illum reconuenire. h. d.

Itur oblato ab auctore libello, si reus conuentus nullus sit exceptione munitus, quæ vel iudicium differat, vel litis ingressum impediatur, mutuis petitionibus aduersarium suum fatigare poterit: & agentem coram eodem iudice, antequam litem contestetur, reum constituere. Cujus enim quis a in agendo obseruat arbitrium, eundem habere contra se iudicem in eodem negotio designari non debet. Proposita ergo actoris intentione & responsione facta super quæstionibus rei monitione præmissa, incontinenti actor respondere compellendus erit, ut vicissim postea rationes partium iudex audiens, concordia, vel iudicio utriusque negotium terminet.

Etiã coram iudice delegato potest reus actorem reconuenire. h. d.

Nec solum coram Ordinario reconuenit talis sibi locum vendicat, verum b etiam coram delegato: unde nisi reus lites impetrate maluerit, actorem sibi obnoxium eodem durante iudicio coram datis iudicibus reconuenire poterit.

Actori & rei reconuenienti aequalis debet esse conditio in iudicio. h. d.

Vt inique autem, tam actoris, quam rei reconuenientis quæ debet esse conditio: unde eum cum causa appellatione remota committitur, si reus actorem reconuenit, uno eodemque iure circa appellationis remedium uterque censendus erit.

Coram arbitrio non habet locum reconuenire. h. d.

Et arbitris subitari poterit, an coram eis reconuenitio locus esse possit d? & cum arbitri iudicare non possint, nisi de his tantum, super quibus in eos commissum fuit, responsum est, coram eis reconuenitionem locum habere non posse.

Reus conuentus coram iudice laico, non potest reconuenire actorem super causa spirituali. h. d.

Necdum etiam accidit, ut nec coram ordinario, nec coram delegato iudice reo actorem reconuenire sit potestas, ut puta si coram iudice laico conuentus, actorem super causa juris patronatus, decimarum, matrimonii, aut alia spirituali reconuenire velit.

Excommunicatus non potest reconuenire. h. d.

Idem e iuris est, si conuentus excommunicationis vinculo innodatus existat. Huic enim, licet alioqui excipiendi facultas minime sit interdicta, actorem tamen reconuenire non conceditur, ne quod (ut supra diximus) in defensionis remedium sustinetur, ad impugnationis materiam extendatur.

Super causa criminali non admittitur reconuenitio: idem in causa depositi. h. d.

Illis quoque, qui coram iudice criminaliter conuenti fuerint s, vel super deposito, nisi se prius innocentes probauerint, & depositum restituerint, alios criminandi, vel conueniendi licentia non conceditur.

DE RESTITVTIONE SPOLIATORUM. TITVLVS X.

Intentans spolia non potest reconueniri, nisi super causa spoliati. h. d.

Is quoque, qui se quibusdam rebus, aut iuribus spoliatum conuenit, ab aduersario suo reconueniri non poterit: nam super spoliatione conuentus, aduersus restitutionem petentem non est, nisi super quæ-

sione spoliati, audiendus. Restitutionis enim penus in hoc privilegiata esse noscitur, ut ipsam intentans, non cogatur ante restitutionem spoliatoribus respondere. Unde a cum quis se de beneficii possessione violenter ejectum apud iudicem conuenit, si aduersarius eundem non Canonice dicat institutum, de violenta prius ejectione, quam de Canonica institutione cognoscendum erit.

Spoliatus est ante omnia, & quoad omnia, restituendus. h. d.

Ed est spoliatus non prius coram iudice super spolio sibi illato consistat, sed criminali iudicio ab aduersario laesitatis spoliationis causam proponat, ita demum super petitione iudex procedere poterit, si prius restitui spoliatum sua sententia iusserit. omnes enim leges tam Ecclesiastica, quam seculares ante omnia cuncta spoliatis, vel ejectis redintegranda b, & damna sarcienda esse præcipiunt: fructus e quoque non tantum à violento possessore perceptos, sed etiam qui à veteri possessore percipi verisimiliter potuissent, restituendi erunt: nec restitutionis solum sententia sufficere, nisi re ipsa omnia iudicis officio restituantur, ita ut ejectus, vel spoliatus etiam naturalem possessionem recipiat, cunctaque, quæ sibi oblata fuerint, eodem, unde surrepta fuerunt, reuocentur.

Quæstio spoliati per modum reconuenitionis proposita non impedit processum super alia causa criminaliter institutam. h. d.

Quod si civiliter conuentus aduersario spoliati quæstionem regerat, cum mutua tunc intelligantur petitiones in idem iudicium deductæ, vicissimque tractatæ, unica simul erunt sententia terminanda.

Cum spoliatum proponitur in modum exceptionis, nulla fertur restitutionis sententia: sed quando non fuerit reus restitutus, non est cogendus actor respondere. h. d.

Ed hæc quidem obtinet, cum in modum actionis spoliati quæstio proponitur: sed si circa lites contestationem de spolio quis excipiendum duxerit, super ipsa eadem exceptione probationes primitivæ recipiendæ erunt: ea tamen legitime probata, nulla restitutionis erit ferenda sententia, sed tam diu spoliatori super petitionibus suis respondere cogendus non erit d, donec ab ipso restitutus fuerit. Quemadmodum enim, si in modum exceptionis aliquod crimen testi obijcitur e ut à testimonio repellatur, et si crimen contra eum civiliter probatum fuerit, sibi poena non infligitur ordinaria, sed ejus duntaxat testimonio non creditur: sic spoliatione in modum exceptionis tantum probata, restitutionis sententia minime ferenda erit.

Tribus casibus privatus à iudice dicitur spoliatus, si non servavit iuris ordinem, si nulliter pronunciat, si erat iudex incompetens. h. d.

Spoliatus autem non solum is intelligitur, qui à privato quocunque homine rerum quarundam possessione indebite privatus fuit: sed etiam f ille, quem iudex ipse juris ordine prætermisso, beneficio, vel aliis rebus carere coegit: vel is, qui licet juris quidem ordinem servaverit, spoliatus tamen, & de facto damnatus iudex erat incompetens: vel, si iudex sit competens, circa privationem tamen nulliter pronunciat.

Spoliatus est et intelligitur, qui mandavit spoliari, aut spoliatum suo nomine factum ratum habuit, vel spoliatori successit in verum. h. d.

Is quoque spoliatus intelligitur, qui licet ipse non spoliaverit, per alium tamen spoliari mandaverit g, aut spoliatum suo patratum nomine ratum habuerit: unde & is restitutioni obligabitur, quemadmodum h & ille, qui rem indebite occupatam, scienter recipiendo spolia-

a Can. i. s. cum. 2. q. 1. b C. dispensata. de refer. in 6. c C. si. ext. de mut. pet. d C. cum dilectus. ext. de arb. e C. cum inter. in fin. ext. de excep. f C. & 23. q. 11.

a C. in literis tuis. ex. eo. 11. b C. redintegranda. 3. q. 1. c C. gravis. ext. eo. 11. d C. si. ext. de ord. cogn. e C. i. ext. de except. f C. conquirente. ext. eod. 11. g C. notum. ubi. gl. 12. q. 1. & c. cum ad secundum. in si. ubi. gl. ex. eo. h C. sapi. coningit. ext. eod.

tori succedit in id vitium. Licet enim is non spoliaverit: cum tamen, quoad periculum animæ, non multum interfit, utrum quis iniuste detineatur, an alienum invaserit, contra huiusmodi possessorem spoliato per restitutionis beneficium, non obstante juris civilis rigore, succurritur.

Renunciatio facta post spolium non impedit spoliati restitutionem: sed si ante fuerit renunciatum, & testes super spontanea renuntiatione non sunt admittendi ante restitutionem. h. d.

Illud quaesitum est, si post spolium Ecclesiæ renunciasset quis dicatur, an ob huiusmodi renuntiationem spoliato sit deneganda restitutio? & cum non sit verisimile, quod sponte proprio iuri renuntiaverit, qui renunciat, spoliatus huiusmodi non obstante renuntiatione, restituentus erit. Testes etiam partis alterius de iuramento, & renuntiatione sponte facta, non ante admittendi erunt, quam spoliatus plenarie fuerit restitutus. Quod si ante spolium Ecclesiæ sponte abjurasset reperitur, perpetuum ei super negotio silentium imponendum erit.

Nonit aliquos casus exceptos ab illa regula, spoliatus ante omnia est restituendus. h. d.

Sunt & alii casus, quibus iure denegabitur spoliatis restitutio: ut puta, cum ageretur per modum exceptionis de alia spoliatione opponitur, aut tam super proprietate, quam super spolio eodem tempore disceptari spoliatus ipse consenserit, aut ante restitutionis postulationem petitoria actione iudicium expertus succubuerit.

Trobatio spoli, absentia spoliatoris, & lapsus temporis, non operatur restitutionem, si spoliator non absit per contumaciam, vel dolum. h. d.

Idem si spoliatore non per contumaciam, vel per dolum absente, ab apostolica sede ad iudices spoliatus literas obtinuerit, ut si eum spoliatum iudicibus constituerit, intra certum temporis spacium restituatur, si reus intra praefixum terminum sese iudici exhibere non possit, quanquam temporis lapsus imminet, & actor sit suam possessionem & dejectionem probare paratus, nihilominus restituendus non erit.

Si contra agentem de spolio opponatur exceptio, per quam concludatur actorem non possedisse, spoliatus ante omnia non restituatur. h. d.

Sed & si talis opponatur exceptio, quæ agentem minime possedisse concludat, tamdiu sustinenda erit restitutio, donec super tali exceptione cognitum fuerit: ut ecce, nec laici spiritalia possidere, nec sacerdotes uxores habere possunt. Vnde si vel illi se beneficiis spoliatos, vel hi ab uxoribus se destitutos coram iudice conquerantur, & ab adversariis de secularitate, vel de sacerdotio agentibus opponatur, proculdubio differenda erit restitutio.

Cum pro spoliatore militat iuris præsumptio, spoliatus non est ante omnia restituendus. h. d.

Quoniam & cum sola juris præsumptio pro spoliatore contra spoliatum militat, impedienda erit restitutio: ex quo apparet e eum qui (exempli gratia) restitui postulat ad decimas, quas intra aliena parochia limites possedisse asserit, nequaquam restituendum esse, nisi evidenter docuerit, quod earum possessionem legitime assequutus fuerit: quia eas occupasse iniuste verisimiliter præsumitur, cum ex præsidii perveniant intra alienam parochiam constitutis, manifestumque sit, eas iure communi ad eandem Ecclesiæ pertinere, nisi aliud ostensum fuerit.

Hæreticus non restituatur ante omnia: idem si in restitutione timeatur de periculo animæ, vel scandalo, quia differtur restitutio. h. d.

Pures præterea sunt casus, quibus spoliatus illico non restituatur: veluti, cum hæretici labe pollutus deprehenditur, vel facta restitutione animæ periculum immineret, vel scandalum timeri possit: & alii, qui non mi-

a. Ca. ex. vi. b. C. accepta. ex. vi. c. C. si. de. in. c.

nus secularibus, quam Pontificiis legibus continentur.

Spoliatus potest suspensio petitorio ante conclusionem in causa, renuntiare possessorem: sed si sit conclusum: nisi tamen alter iudex videatur. h. d.

Postremo sciendum est, in spoliantis odium constitutum esse a, si spoliatus proprietatis litem ingrederetur fuerit, nullam de illata sibi violentia mentionem faceret, antequam renunciatum sit, aut conclusum in proprio iudicio, ut idem debeat super possessorio, etiam petitorio suspensio, audiri. Quod si renunciatum fuerit, vel conclusum, ut jam possit causa proprietatis sententia terminari, ne lites litibus inculcentur, & via possit fraudibus aperiri, causa non decisa, possessorio non erit utendum: nisi iudex, quod de causa cognoverit, hoc ipsum ex iusta causa viderit expedire: puta, cum ex periculis iniquitas invaloris facile arguitur, & spoliato, casu sine dolo spoliatoris, dominium probandi facultas subtrahatur fuerit.

DE LITIS CONTESTATIONE.

TITVLVS XI.

Litis contestatio est fundamentum iudicii, quo desiciente iudex super adificabitur, & quando dicatur liti contestata. h. d.

Hactenus ca complexi fuimus, quæ plerumque ante causam discussionem vertuntur, quæ non tam iudicii partes habentur, quam iudicium præparatoria: perveniamus nunc ad ea, quibus ipsius iudicium constituitur. Est autem iudiciorum quoddam fundamentum quoddam, liti contestatio: nam & si illa in partibus prætermittitur fuerit, proculdubio omnia, quæ sequuta fuerint, corruent, sequæ ipsos litigatores inanis laboribus & sumptibus vexabunt: unde nec testes recipi, nec ad sententiam per iudicem procedi poterit. Et si verò sit per petitionem in iure propositam, & congruum responsum sequatur, animo contestandi licet factam, cum iudex per narrationem negotii causam a iudice ceperit: unde si quis positionibus simpliciter respondeat, aut peremptorium exceptionem proponat, nequaquam per hoc esse facta contestatio liti intelligitur.

Procurator, tutor, & similes, possunt litem contestari. h. d.

Fest autem de liti contestatio non solum per principales, sed etiam per procuratorem, tutorem, & personam similes.

Advocati responsio nisi sit statim revocata, sunt liti contestationem. h. d.

An advocati responsio liti contestationem faciat, dubitari potest, & ex facto responsum est, nisi statim revocata fuerit, illius quoque responsio contestationem fieri.

Cum officium iudicis pro alio assumitur est necessaria liti contestatio. h. d.

Nec solum, cum per actionem iudicium instituitur, erit liti contestatio necessaria: sed etiam ubique iudicis officium pro ipsa proponitur actio: veluti, cum restitutio in integrum non incidit, sed principaliter postulatur.

Qui effectus sequantur ex liti contestatione. h. d.

Igitur sequuta contestatione reus & iudici subijcitur, & actori obligatur, dilatoriis exceptionibus via præcluditur, actiones perpetuantur, præscriptio interumpitur, alii quoque effectus emanant, ut tam civilibus quam Ecclesiasticis constitutionibus suis locis traditur.

Cum circulator agitur, & probabiliter de morte testium, vel doli, terna absentia timeatur, possunt examinari testes etiam liti non contestata. h. d.

Admonendi tamen sumus, quod traditum est, liti non contestata non posse testes recipi e, aut ad litem

a. Can. pastoralis. ex. de causa poss. & propriet. b. Ca. ex. vi. c. Ca. dudum. secundo. §. licet. ex. de electo. d. Ca. ex. vi. eod. e. Ex. ut liti non capiatur. per totum. & c. ex. vi. ex. c. c. c. c.

Confessus, & probationibus convictus, æquivalentur: & confessio erronea, si statim revocatur, non affert præjudicium. h. d.

Reditus igitur circa exhibitas positiones responsionibus, diligenter ab actore dispiciendum erit, an à reo super controversia legitimam confessionem extorserit: quo quidem casu & ipse probationum oneribus relevabitur, & iudicis in cognoscendo partibus cessantibus statim super tali confessione pronuciandum erit. Planè a si per errorem facti hujusmodi confessionem emanasse doceatur, consentienti, sed tamen confessionem suam statim revocanti, nullum præjudicium generabitur: alioqui, quod sua quisque voce dilucidè testatus est, proprio non valebit amplius testimonio infirmare.

Reus non tenetur edere auctori, nisi instrumenta communia. hoc dicitur.

Non tamen b, quia positionibus reus respondere compellitur, documenta quoque, quæ ad causam pertinentia penes se detinet, nisi sibi cum actore sint communia c, exhibere compellendus erit: nam grave nimis esset, illum ad eorum exhibitionem urgeri, per quæ sibi postea præjudicium fieret. Sed actor ipse, inficiante reo, sumptis congruis dilationum temporibus, intentionis suæ proprias probationes afferret, vel testes inducendo, vel instrumenta, & alias scripturas producendo.

Reus citandus est ad videndum jurare, & deponere testes: & testi injurato non creditur, nisi fuerit remissum juramentum à parte. h. d.

Debet autem in primis, si ex dictis testium rei sit eveda veritas, admoneri adversarius, quòd auditurus juramentum veniat d, ne si præmissum id fuerit, quod contra leges actum deprehenditur, nullam habeat firmitatem. Sed & testium depositiones non aliter recipiet iudex, quàm prius iurjurandi religione firmaverint, quod tantum, quæ vera noverint, professione suæ testificationis aperient: nullius enim testimonio, quantumcumque religiosus existat, nisi juratus depoluerit, in præjudicium credi debet alterius, nisi forte juramentum ab adversa parte remittatur.

Testes recusantes jurare, sunt sub pena excommunicationis cogendi, & juramentum de non deponendo non tenent. h. d.

Quòd si testes à iudice moniti sese, vel odio, vel gratia, vel timore à ferendo testimonio subtraxerint, per censuras Ecclesiasticas testificati compellendi erunt, nec audientur, quòd sese, quò minus deponant, proprii juramenti vinculo innodatos asserant. e

Diligens debet esse iudex in examinando super omnibus qualitatibus totius causa. h. d.

Interrogabit f ergo iudex testes in qualibet causa ad minus duos (nulla enim causa est regulariter, quæ unius testimonio quantumvis legitimo terminetur) eos que diligenter examinabit g, de singulis circumstantiis diligenter inquirens, de causis videlicet, de personis, loco, tempore, visu, auditu, scientia, credulitate, fama, & certitudine, cæterisque, quæ ad rem facere, & negotio convenire existimabit. Illud quoque subtiliter animadvertere non omittet, quo vultu, qua constantia, quavè animi trepidatione testes deponant, cum interdum ex his, vel ipsis invidis testibus, magis quàm ex verborum serie, rerum veritas elucescat.

Ex causa delegabit iudex examen testium. h. d.

Siqui tamen erunt, qui interrogandi sunt, valerudinarie h, vel senes, vel debilitate confecti habeantur, vel etiam ita paupertate depressi, ut ad præsentiam iudicis venire non possint, idoneum deliget iudex, quem ad suscipiendas illorum attestaciones dirigat.

a C. si in gl. ext. de confes. b C. i. ubi tot. ext. eo. c C. si perperatus. ext. de fide instrumentorum. d C. 2. ext. de test. e C. in sumavit. ext. de test. f C. licet universi. ext. de test. g Ca. cum agatur. ext. de testib. h C. si quis testium. ext. de testib.

Testes considerantur conditione, natura, & vita. h. d.

Testes verò non omnes recipiendi sunt, sed fideles duntaxat, & idonei. Censentur autem testes conditione, natura, & vita. Conditione, si liber testis sit, non servus: servus enim sæpè metu dominantis, veritatis testimonium supprimit. Natura, si vir sit, non femina: nam varium & mutabile semper foemina.

Mulieres non sunt in forum trahenda gratia testimonii ferendi, sed ad eas est mittendus tabellio. h. d.

Cujus tamen testimonium, si quando necessarium fuerit a, cum mulieres honestas ipsa, ac naturalis pudor virorum cœtibus immisceri prohibeat, quacunque autoritate testimonii ferendi causa, vel alia, quæ iure non exprimitur, in iudicium personaliter evocari, vel trahi non poterit: sed ad eam mittendus tabellio, & iuxta Bonifacianæ constitutionis tenentem, procedendum erit.

Testis mala vita caret fide. h. d.

Vita censetur testis, si innocens sit, & integer: nam si vita bona defuerit, fide caret b.

Clerici possunt testificari pro Ecclesia, & singulares persona pro universitate sua, nisi tamen aliqua causa probabili impediatur. hoc dicitur.

In summa, quicumque iure minimè prohibentur, ad testimonium perhibendum sunt admittendi. Clerici b ergo à ferendo testimonio super negotio propriae Ecclesiæ, vel alia singulares personæ, in causa suæ universitatis arcendi non erunt, nisi ad agendum, respondentem fuerint instituti, vel ipsos alia causa probabili impedierit.

Monachi de consensu Abbatis, possunt testimonium dicere. h. d.

Monachi quoque, & quicumque sub alterius obedientia constituti sunt, de sui præsulis licentia rectè testimonium dicent.

Christianorum testimonia adversus infideles admittuntur, sed non contra. h. d.

Christianorum c quoque testimonia adversus Iudeos in omnibus causis recipienda erunt, nullis sibi contra hoc Principum privilegiis suffragantibus. Sed contra Christianum nec Iudeus, nec Paganus, nec hæreticus, aut aliter infidelis, neque excommunicatus, aut aliter criminofus rectè testimonium dicent.

Criminosus perseverans in crimine non potest testificari, immo datus verò in causa civili potest, nisi fuerit reus perperæ, vel non sit affectus infamia: in causa vero criminali, huiusmodi infamicius admittitur. h. d.

Planè quod de criminoso diximus, distinctionem recipit: nam si is, cui ab adversa parte opponitur d, adhuc in ipso crimine perseverat, tum in civili, quàm in criminali causa ab omni proæssu testificandi officio excludendus erit: si verò sit de crimine emendatus, nec eum comitetur infamia, non est in causa civili, vel etiam cum de crimine civiliter agitur, præterquam pro reatu perjuræ de crimine civiliter agitur, præterquam pro reatu perjuræ, repellendus. In criminali autem quaestione, si in arii, repellendus.

Validum ab initio tractu temporis non infirmatur, etiam iura superveniente causa. h. d.

Illud in dubium non venit, ejus testimonium, qui integer deposuit, infringi, debilitare minimè potest, quanquam illum post depositionem factam esse contigerit criminofum. Nec enim quòd rectè semel factum

a C. 2. de jud. in 6. b C. cum in causa. ext. de test. c C. ad dai. ext. de testib. & Clem. 1. ead. tit. d Ca. testimonium. ext. de testib.

est, ex huiusmodi eventu postea debet infirmari, cum culpandus non sit, qui idoneum nunc in testem producit, si aliquando eundem futurum malum non divinaverit.

Domestici & similes habentes causam, non possunt esse testes. h. d. **O**mestici quoque, & similes habentes causam familiarem quocumque morbo verisimiliter laborare existimandi sunt, si certum id sit, aut super eo legitime convinci possunt, si ab alterutra partium testes adducti fuerint, ad testimonium admittendi non erunt.

Non potest quis esse testis in causa, in qua fuit advocatus, vel procurator. h. d.

Is quoque a, qui in prima instantia alicujus causae ad-vocacionem & patrocinium suscepit, licet advocatus & procurator esse desierit, quia tamen adhuc affectus cau-sae praesumitur, in iudicio appellacionis in testem recipien-das non erit.

Ad testes examinandos etiam tres dilaciones dari possunt, & ex causa etiam quarta, sub certo tamen iuramento. h. d.

Abunt autem iudices tam in Ecclesiasticis, quam in civilibus causis ad exhibendos testes, non solum unam, sed ex causa secundam etiam & tertiam dilacionem: quartam vero disceptantibus non largientur, nisi praestito ab eo, qui postulat, iuramento, quod non per calliditatem aliquam quartam productionem postulet, sed quia illorum, quos infat nunc de novo producere, prius notitiam habere nequiverit, quodque neque per se, neque per alium testificata subtraxerit, vel didicerit: quo casu quartam quoque dilacionem accommodabit iudex, maxime si productioni testium non fuerit a partibus renun-tiatum.

Nulla conceduntur, ne probationes intereant, quae aliam non con-cederent: quod probatur hic tribus exemplis. h. d.

Siquidem ne probationes depereant, multa permittuntur, quae alioqui non concederentur, ut ecce, si is in causa iudex datus fuerit, quem in testem produci sit ne-cessarium, removendus, & alius in ejus locum substituendus erit. Sic & alius citato adversario recipiuntur, & publicantur testes, quos reus inducendos dixerit. Sic & Ecclesia necessitate probationis omissione laesa, etiam ad-versus Ecclesiam restituenda erit.

Publicato processu non possunt testes examinari super eisdem, nec in prima, nec in secunda instantia: sed super emergentibus de no-vo. h. d.

Lapsis igitur tribus dilacionibus, postquam renuncia-tum est probationibus, & publicata dicta testium, regulariter producendi testes rursus non erit danda copia. Et licet non licet super eisdem, vel directo contrariis articulis, alios, vel eosdem testes in principali causa pro-ducere: sic non debet in causa appellacionis licere, cum nominatis in ea, quam in principali testium sit timenda **A**dversario. Quod si e nova contingat emergere capi-tula, super quibus partes testes novos velint inducere, recepto solenni iuramento testium, non obstante publi-catione super veteribus facta, nec in primo, nec in secun-do iudicio rejiciendi erunt.

Qualiter, & quando possit in testes objici. h. d.

Sed interdum accidit, ut eos, qui iure in testes recipi non debuerant, admissos tamen esse ab aliqua par-tium pretendatur: in qua specie statutum est f, ut si quid in eos habent, ante publicationem debeant obji-cere, postea vero tunc demum id licebit, cum iuramen-to partes firmaverint, quod non dolo velint ad oppo-nendum descendere: Sed & si ostendere quis paratus vult obijcere, tunc quoque opponendi patere debet adi-tus. Idem juris est, si forte quis ante publicationem id fuerit protestatus. Ceterum cum quis protestatus fue-

rit, velle se post publicationem depositionum personas tes-tium repellere, si quid in favorem protestantis dixerit, non de facili fides adhibetur.

Testes probatorios, & reprobatos probatorum reprobare licet, sed reprobatos reprobatiorum non licet. h. d.

Illud a etiam admonendum, quod non solum tes-tes super principali negotio deponentes aliis testibus licebit repellere, sed etiam contra secundos primorum re-probatorios probationes proferre licebit. Et non ad-mittente iudice, appellacionis remedium licitum erit in-terponere. Ulterius autem partibus ad reprobatorem testium aspirare minimè licebit, ne si producendi quos contra tertios, & sic deinceps partibus licentia tribua-tur, negotium contingat in infinitum protelari.

Qualiter iudex pensare debet dicta testium, & quod potest illos repetere, & interrogare, usque ad sententiam. h. d.

Publicatis igitur attestacionibus, non solum b ad mul-titudinem testium respicere iudicem oportet, sed etiam ad qualitatem illorum: item depositiones rimari, & diligenter inspicere debet, & ex his, quibus potius verita-tis lucem assistere iudicabit, animi sui motum informa-bit: quod si circa alicujus testis dictum iudicis haesit intellectus, eundem rursus ad examen revocare poterit. Et generaliter iudex usque ad prolationem sententiae in-terrogare sub facto poterit, ubicunque aliquid dubita-tionis e incidit.

Testi statim seipsum corrigenti, non admittit ob id fides, & potest iudex testem repetere super omisso. h. d.

Eum quoque, qui non studiosè, sed linguae lubrico er-raverit, & sese confestim correxerit, reprobare iudex non debet: secus autem, si correctioni suae tempus inter-posuerit. Repetere autem non solum obscure deponen-tem poterit, sed etiam si a principio super certis capitulis eundem interrogare postulante adversario, vel negligencia, vel calliditate praetermissit.

Probationes sunt non solum testibus, sed & instrumentis: & in-strumentorum appellacione non large sumpta continentur solum scri-ptura, quo in iudicio exhibentur. h. d.

At si partes viva voce adminiculo in probando de-stituta fuerint, ad instrumentorum productiones de-currere eas oportebit: & licet instrumentorum adeo late pateat appellatio, ut hoc nomine etiam testes contine-antur, quippe & ipsi causam instruunt, nos tamen in praesenti pro scripturis in iudicio exhibendis magis utimur, quae quidem in libris exercendis eandem cum deposi-tione testium vim obtinent.

Instrumenta possunt exhiberi usque ad conclusionem in causa. h. d.

Exhiberi autem d in iure poterant instrumenta, non solum ante attestacionum publicationem, sed & post-ea usque ad diffinitivam sententiae calculum: antea ta-men, quam in causa conclusum fuerit. In causa e autem conclusum esse tunc dicimus, cum a partibus omnibus probationibus renunciatum fuerit.

Scriptura solum publica in iudicio fidem facit, & qua sit scri-ptura publica. h. d.

Non tamen omnis scriptura in iudicio producta fi-dem facit, sed ita demum f, si per manum publi-cam scripta fuerit, ita ut appareat publica: aut authenti-co sigillo muniatur, alioqui nullius roboris firmitatem obtinebit.

Exempla solenniter sumpta, fidem faciunt. h. d.

Idem g & de exemplis dicendum erit, quae tamen, si solenniter sumpta fuerint, eandem cum originalibus habitura sunt auctoritatem. Solenniter autem tunc di-centur sumpta h, cum coram Ordinario iudice, vel

a Ca. 6. test. ver. sic. paroni. q. 9. 3. b C. pen. ext. de testib. c. Constitutio. in fi. ext. de testib. d. Clem. 2. de testibus. e C. cum causam. ext. de testib. f C. presertim. ext. de testib.

a C. licet. en. 3. extrav. de testibus. b Ca. in infra. & c. cum causam. ext. de testibus. c Cum clamor. extr. de testib. d C. cum dilectus. ext. de fide inst. e gl. in d. c. cum dilectus. f Ca. ext. de fid. inst. g gl. 2. c. extrav. de fid. inst. h C. si. ext. de fide inst.

au hoc ab ipso specialiter delegato presentata fuerint, atque is diligenter inspecta, dum nulla parte sui vitata comperit, per publicam personam exempla sumi precipit.

Redacta in publicam formam post mortem tabellionis, factum fidem. h. d.

Eandem etiam auctoritate & ea obtinebunt, quae ad petitionem eorum a, ad quos pertinent, permittu iudicis ordinarii in publicam formam redacta fuerint, si tabellio morte praeventus ea non perfecit, sed in notas tantum redacta moriens reliquerit.

Instrumenti non vitiatu, & de vitio non suspectu creditur, & error unius latera, & raso in loco non suspecto, non vitiat instrumentum. h. d.

Exhibebuntur b ergo instrumenta publica non cancellata, neque abolita, nec ulla parte sui vitata, aut aliquo pacto de falsitate suspecta, quaquam si exceptor alteram c imprudens omiserit, aut documentum in loco non suspecto d interleverit, non propterea veri fides, & instrumenti auctoritas vacillabit.

Ad supplendum probationem potest iurandum deferri. hoc dicit.

Quod e si nec testibus, nec instrumentis intentionem quam actor legitime deduxerit, permittente iudice, non plene probationes iurisjurandi religione suppleri, & causa terminari poterit. Nec enim aliud est iuramentum, quam veritatis confirmatio, cum aliquid Deo teste asseritur.

Iuramentum aliud voluntarium, aliud necessarium: & necessarium, nisi ex causa, recusari non potest. h. d.

Ed cum sit iuramentum multiplex, duplex tantum in proposito considerari poterit f: aut enim est necessarium, aut voluntarium. Necessarium est, quod ad supplendas probationes a iudice parti deferretur: quod propterea necessarium nuncupatur, & quod a iudice illud omnino deferri partibus oportet, & quod rite delatum ab eisdem, nisi ex iustis causis, recusari non poterit.

Qua sint iuste causa recusandi iuramentum. h. d.

Vnt autem iuste recusandi causa, utputa si actor plene probaverit, aut si sibi non plene cognitam rem ipsam asserat: & si quae sunt huiusmodi.

Si pro reo sint praesumptiones, sibi deferendum est iuramentum, nisi aliter iudex arbitretur. h. d.

Ed etsi g pro reo praesumptiones fuerint, eidem hoc sacramentum iudex deferat ad suam tuendam innocentiam, nisi inspectis personarum & causa qualitatibus, illud actori deferendum censeat.

Voluntarium iuramentum est, quod deferretur a parte parti, quod deferenti potest referri, nisi sit in famosis actionibus. h. d.

Voluntarium h est, quod a parte parti in iudicio deferretur: quod quia litem terminat, decisorium quoque nuncupari poterit. Et appellatur voluntarium, quia pars non nisi volens deseret, & ab eo, cui deferretur, licite recusari ac referri poterit. Plane i si reus famosis actionibus conventus fuerit, huiusmodi iuramentum agenti referri minime permittitur, cum non actor, sed ipse, qui convenitur, facti proptit conscius esse debeat.

Pont exempla plura, in quibus probationes respiciunt personam iudicis. h. d.

Iudicis inspectione consistunt probationes: utputa, cum pro terminandis finalibus quaestionibus propriis oculis loca iudex subjicit, aut ex aspectu corporis aetatem colligit, aut cum ex literis Ordinarii, vel Apostolicis excommunicatus, aut dignitatus honestatus quis deprehenditur, vel cum ad probandum virginitatem ab honestis & prudentibus matronis, vice sua iudex inspicit mulierem, iuber.

a Cpen. ext. de fide instr. b Cinter delictos. ext. de fide instr. c Ex par. ext. d. ii. d Cext. l. i. d. n. ext. e Cfin. de iurejur. f gl. i. c. si. ext. de iurejur. g Csi. ext. de iurejur. h d. c. si. m. gl. i. de iurejur. i Cfin. in princ. ext. de iurejur.

Notorium probatione non indiget. h. d.

Ed & si quid notorium fuerit a, testium depositionibus, vel instrumentorum exhibitione amplius declarari non debet, cum talia probationem, vel ordinem iudicarium non requirant.

Iudex debet advertere, ne dubium recipiat pro notorio. h. d.

Ed cum multa dicantur notoria b, quae non sunt proferri debet iudex, ne quod dubium est, pro notorio recipiat.

Vehemens suspicio interdum habet vim notorii. h. d.

Ad notorium propie accedit vehemens suspicio: nam si (exempli gratia) de c carnali copula quarratur, & sint, qui solum cum sola, nudum cum nuda, in eodem lecto jacentem, locis secretis, & ad hoc commodis, & horis electis se vidisse deponant, proculdubio ex suspitionibus tam vehementibus sequatur copulam pronuntiat poterit. Plane si de gravi crimine actum fuerit, proptet solam suspitionem quaquam vehementem, nemo condemnabitur.

Fama praestat adminiculum ceteris probationibus. Et iudex ex variis debet animum suum instruire. h. d.

Fama quoque si de aliquo facto divulgata fuerit, curis praesumptionibus non leve, praesertim in quibusdam, praestabit adminiculum. Demum circumspicit iudex motum animi sui non ex una tantum re, sed ex variis argumentis, & testimoniis, quae rei apriora esse coperet, confirmabit. Iudicaturum enim oportet cautimari, & ordinem rerum plena inquisitione discutere, nec sententiam prius ferre, quam peractis omnibus nihil habeat in quaestione, quod non proponat.

DE SENTENTIIS ET RE DICATA. TITVLVS XV.

Dua sunt species sententiarum, interlocutoria, & definitiva, & interlocutoria potest revocari ante diffinitivam. h. d.

Ideam nunc de sententiis, & re iudicata. Ed autem sententia nihil aliud, quam controversiam propositam a iudice rite facta diffinitio. Sententiarum dux sunt species: aut enim interlocutoria sunt, aut diffinitiva. Interlocutoria est illa, quae inter partium & finem causa fertur super his, quae incident, vel emergunt: qualis est cum iudex danda, vel neganda dilationem ad examinandos testes, vel exhibendos instrumenta interlocuitur, vel super aliquibus exceptionibus pronunciat: quam nec in scriptis ferri oportet, & ante diffinitivam sententiam quandoque iudex revocare poterit.

Diffinitiva sententia est, quae condemnando, vel absolvendo liti finem imponit, nec requiritur deesse in ea verbum, condemnatio, vel Absolutio, sed sufficit agnoscere. h. d.

Diffinitiva vero sententia est diffinitio iudicialis, quae condemnando, vel absolvendo principali controversiae finem imponit. Diffinitiva d enim, quae nec condemnationem, nec absolutionem continet, pro nulla habetur: hanc simul ac tulerit, retractandi copia iudici denegabitur. Non tamen ut sententia valeat, condemnandi, vel absolvendi verbum necessarium continere debet: sed satis erit, quod verbum aequivalens continet. Vnde rescriptum est, eius diffinitionem, qui ita se statueret, & praecipere pronunciasset, legitime sententiae obnohere firmatatem.

Sententia debet ferri sedendo, & de scripti recitatione: aliter non valet. & Episcopus facere potest, quod alius pro se recitat. h. d.

Vocat is igitur partibus, loco & tempore congruis, iudex ipse sedens e sententiam de scripti recitatione.

a Cde manifestis. q. i. c. tua nos. ext. de coh. cler. & mul. b C. consultat. nos. ext. de appell. c C. litem si avertit. ext. de presump. d C. es qui appell. b. diffinit. 2. q. 6. e C. fin. ex. n. in l. 1.

ne proferet: alias si non iudex, sed alius legerit, vel scrip-
tam litigatoribus tantum ediderit, vel stando, non se-
dendo tulerit, nullius penitus momenti erit, ut ab ea nec
appellare necesse. Episcopo tamen, quem tantæ dignita-
tis apex attollit, in fac personarum illustrium sententiam
per alium recitare permittitur.

Ex pluribus iudicibus sufficit, quod unus recitet sententiam us-
que plurali numero: sicut in actu electionu. h. d.

Ed a & si plures iudices sint, vel arbitri, si ceteris præ-
sentibus, ac mandantibus per unum tantum sententia
recitatur, si plurali numero perlegendus usus fuerit,
peninde habebitur, ac si ab omnibus recitata fuerit, licet
aliud in electione seruetur.

Si duo iudices ordinarii sententias diverfas fecerint, tenet senten-
tia lata pro reo, nisi alteri causa sit favorabilis: si vero delegati,
sententia pendet ex voluntate delegantis: si vero arbitri, neutra
vincit: si vero unus tantum ex pluribus pronuntiaverit, nulla erit
sententia. h. d.

Ex facto & dubitatum fuit, duobus iudicibus diverfas
proferebantur sententias, utra sit habenda potior: in
qua specie responsum est, quod si ex iurisdictione ordi-
naria processerint, tenet pro reo, non pro actore lata sen-
tentia, nisi agentis causa sit favorabilis: ut patet, libertatis,
dotis, matrimonii. Si vero ex delegata, utraque ex de-
legantis pendebit arbitrio. Quod si ex compromisso, ut-
traque firmitatis robore destituitur. Quod si pluribus e
iudicibus datus unus tantum ex eis pronuntiasse propona-
tus ad eas causas sententia vires obtinebit, ut nec provoca-
tionis remedium necessarium sit futurum.

Iudex secundum leges, & consuetudinem, debet quilibet
iudicium summum Pontifex, qui tamen ex causa potest ab illis re-
cedere. h. d.

Ed live ordinarius sit, live delegatus iudex, in primis
illud observare debet, ne contra id iudicet, quod legi-
bus, aut Canonibus proditum sit, alioqui ipso iure sen-
tentia non subsistet. d. In causis quoque, quæ summi
Pontificis & iudicio deciduntur, cum in similibus causis
ceteri teneantur iudicare, similiter juris ordo, & vigor a-
quiritatis subtiliter observandus erit, nisi cum ille aliquid
causa necessitatis, & utilitatis dispensative duxerit statu-
endum.

Licet sententia lata contra ius constitutionis sit nulla, secus tamen
est in sententia lata contra ius litigatoris. Et quando dicitur lata
contra ius constitutionis, vel contra ius litigatoris. h. d.

Si tamen sententia non contra ius constitutionis expref-
se à iudice lata fuerit, sed contra ius litigatoris, cum iure
quidem teneat, legitimis mediis retractanda erit. Di-
citur autem iudex contra ius constitutionis pronuntiasse,
veluti cum defunctus, & minor quatuordecim annis suis-
sistitur, & testamentum iure fecisse pronuntiat.
Contra ius vero litigatoris, veluti cum minor quatuordecim
annis, annum quatuordecimum implevisse, ac per
hoc testamentum iure fecisse asseritur.

Quia contra leges & consuetudinem, corruptus iudicat, variè privi-
legi. h. d.

Is autem si, qui in gravamen partis alterius in iudicio
aliquid iniuste fecerit per gratiam, vel per sordes, live
ordinarius, live delegatus sit, ab executione officii per an-
num suspendendus erit, & ad affirmationem litis parti,
quam laeserit, nihilominus condemnabitur, & si suspen-
sione durante divinis sese ingererit, irregularitatis quo-
que laqueo inmodabitur, à qua non, nisi per sum-
mum Pontificem, liberari poterit, aliis quoque legum
animadversionibus coerebitur: cum dignum sit, ut qui
in multis audeat offendere, poenæ etiam multiplici sub-
datur.

a Cpen. en. tit. in 6. b Csi. extr. eod. tit. c Ca. ei qui s. si ve-
ri. v. si plures. 2. q. 6. d Ca. i. extr. eod. tit. e C. in causis.
en. tit. f C. ad. tit. in 6.

Sententia lata, postquam per decem dies non fuit appellatum, re-
gulariter retractari non potest. h. d.

Lata tamen sententia, nisi per appellationem intra ter-
minum lege constitutum suspensa fuerit, amplius re-
vocari non poterit. Cum a enim post decem dierum
spacium sententia in auctoritatem rei iudicata transeat,
qui ad provocationis subsidium intra id temporis spacium
non recurrit, ideo appellandi sibi aditum præcludit, quia
per hoc videtur interpretatione juris velle late sententiam
obtemperare. Excipiuntur tamen multi casus, in qui-
bus sententia etiam post decem dies rei iudicata firmita-
tem sibi vindicare non valent, veluti cum de matrimo-
nio b est questio, aut servata sententia salus animæ in-
discrimen adducitur, & alii plures.

Res inter alios acta alius præiudicium regulariter non adferat.
h. d.

De eo quoque admonendi sumus, quod etsi senten-
tia transierit in rem iudicatum, præter eos, inter
quos dicta fuerit, regulariter neminem lædet: si quista-
men e, cum sibi primum de ea re actio, vel defensio
competeret, sustinuit sequentem agere, aut passus est
eum, à quo causam habuit, experiri, ipse quoque sentiet
ex re iudicata præiudicium.

DE EXECVTIONE REI IUDICATÆ.
TITVLVS XVI.

Sententia lata in reali actione mandatur executioni statim, in
personali vero post quatuor menses: qui terminus potest brevior,
& prorogari. h. d.

Si igitur sententia late legitima appellatio non oc-
curret, intra statuta tempora executioni mandan-
da erit. Sed multum intererit, utrum super reali,
an vero super personali actione sententia lata fuerit. Pri-
mo enim casu, statim: secundo non, nisi post emissa
quatuor mensium spacium executioni mandabitur. Licet
autem quadrimestre tempus in personali actione sit re-
gulariter statutum, ex causa tamen nonnunquam & ar-
bitri, & prorogari potest. Sed qui ab initio terminum
recipit sponte brevior, sibi id imputare debet, cum
ex voluntate propria juris beneficium contempsisse vi-
deatur. Unde postea non audietur appellans nisi fortè
adversus eum modus executionis Canonicus excedatur,
sive ab ordinario, sive à iudice delegato, sive etiam ab ar-
bitro res iudicata fuerit.

Delegatus à Principe potest propriam sententiam intra annum
exequi. h. d.

Ed d' si ordinarius ad mandatum iudicis à Principe
delegatus nolit, aut quibusdam obstantibus sententiam
ab eo latam suo effectui mancipare nequeat, datus ipse
iudex illam executioni mandare poterit, & resistentes Ec-
clesiastica sententia coerecere, & non solum usque ad qua-
drimestre tempus, quod ad solvendum debitum à lege reo
conceditur, sed usque ad annum integram ad exequen-
dam sententiam, iurisdictionem exercere poterit.

Iudex deputatus super executione sententia, admittit exceptio-
nem fraudis seu nullitatis, non ut super ea pronunciet, sed ut negotium
ad superiorem, qui iudicavit, transmittat. h. d.

Quod e si Princeps propriam sententiam per aliquem
executioni mandari iubeat, & circa negotium fraudis
intervenisse dicatur, executori de toto negotio cogno-
scendi facultas non erit, sed ad superiorem quaestiones, si
qua incidant, deferri oportebit.

Iudex ordinarius tenetur exequi sententiam delegati à Principe
etiam iniustam. h. d.

Um igitur regulariter contingat, quod executio sen-
tentia ordinario demandetur, quæri poterit, an sit
ipsam iniustam esse cognoverit, executioni eam mandare

a C. quod ad consultos. s. taliter. ext. en. tit. b Ca. lator. ext. eod.
tit. c Cpen. ext. eod. tit. d C. significasti nobis. ext. de offi. deleg.
e C. de cetero. ext. de sens. & re iud.

127

debet, an sit ei substitendum potius? in qua specie responsum est, quod cum ordinarius delegatus teneatur obsequi, licet sententiam non esse iustam noverit, exequi nihilominus tenebitur, cum sibi non cognitio, sed executio tantum fuerit demandata, nisi a dato iudice impetrare valeat, ut ab hoc opere ipsum liberet: nec enim debet iudicis delegati mandato violenter resistere, sed & apud eundem instare poterit, ut executionem tandiu differri pariat, donec principi rei veritas innotescat.

Si Papa scienter commisit appellationem interpositam a suo delegato dato cum clausula, appellatione remota, iurisdictione primi delegati est suspensa, quoad executionem, h. d.

Sed quid si cum a sententia lata autoritate literarum provocatum fuerit, & litera post appellationem ad alios iudices emanaverint, an ad mandatum posteriorum iudicum executio sententiae a prioribus delegata retardari debeat? & quidem cum Apostolicis aliis iudicibus appellationis causam ex certa sententia committit, & appellationem videtur recipere, & simul priorum iudicum revocare iurisdictionem. Vtique eo igitur sententiae suspenditur executio, donec appellationis merita plenius discussa fuerint.

Postulatio restitutionis in integrum differri executionem, h. d.
Dantur & casus alii, in quibus licet sententia in rem transierit iudicatum, differenda nihilominus erit executio: ut puta, si non proterandi causa in integrum restitutio petita fuerit, & alii plures.

DE APPELLATIONIBVS.
TITVLVS XVII.

Quid sit appellatio, & quare inventa, h. d.

Appellandi usus praecipue iudicantium iniquitatem corrigit, & imperitiam detegit. Est autem appellatio iurisdictionis prioris iudicis per superioris invocationem legitime facta suspensio: vel, appellatio est provocatio ad maiorem iudicem ratione gravaminis illati, vel inferendi.

Appellatio alia extrajudiciali, alia judiciali. Et de iure Canonico etiam extra iudicium appellatur, quae appellatio provocatio dicitur, h. d.

Appellationum duae sunt species. Aut enim extra iudicium appellatur, aut in iudicio. Extra iudicium appellatur, cum quis ante litis ingressum, & ab aliquo gravamine appellat, ut puta a ab electionibus, postulationibus, provisionibus, & quibuslibet extrajudicialibus actibus, ex quibus se gravatum putat. Licet enim seculares Reges & non, nisi in casibus, ante sententiam appellationem admittant: sacri tamen Canones etiam extra iudicium passim appellare permittunt: nec solent huiusmodi dici proprie appellationes, sed provocaciones.

Appellatio judiciali dividitur in duas species, h. d.
Rursus in iudicio appellatur, aut ante diffinitivam sententiam, aut postea. Antea appellatur, ut cum ab interlocutoria, vel alio gravamine provocatur. Postea, ut cum ab ipsa diffinitiva sententia appellatur.

Appellans ab interlocutoria, debet in scriptis appellare, & intra triginta dies Apostolos petere, & exhibere continentes causam appellationis, alias causa censetur deserta, h. d.

Multum autem interest, ab interlocutoria quis provocet, vel alio gravamine, an a diffinitiva: nam g primo casu, & causam appellationis in scriptis assignare, & a iudice infra triginta dies instanter petere debet literas dimisorias, & eidem intra dictum temporis spa-

cium debent ab eodem iudice exhiberi, continentes & appellationis causam, & cur appellatio non sit admissa, vel si appellationi forsitan ex superioris reverentia sit delatum. Alioquin, si eos intra idem tempus appellans petere praetermittat, appellationi suae renunciasse putabitur, etiam si vadat, aut mittat ad appellationem huiusmodi proseguendam.

Petit tres casus, in quibus ob non petitis Apostoli causa infertur, h. d.

Idem juris est, si iudex, a quo appellatur, certum terminum appellanti ad recipiendos Apostolos assignaverit, & appellans in assignato sibi termino non compareat, nec eos sibi tradi petat: idem & si iudex appellanti responderit intra juris terminum se daturum, nec intra dictum spacium congruo loco & tempore instanter & expressis literis uno contextu petierit, vel sibi oblatos appellata recipere recusataverit.

Tacitis & expressis eadem est virtus, h. d.

Quod si iudex, e in termino per eum praefixo impetenti non dederit, aut si dum petentur, vel intra juris terminum, vel nullo certo termino praefixo, se daturum asseruerit, post ea per appellantem congruo loco & tempore, saepius & instanter, unico etiam contextu requisitus eos exhibere non curaverit, perinde propria appellationem proseguere appellans poterit, ac si ea expressis fuissent Apostoli denegati. Alia quoque agenda sunt, prout ex tenore tam Innocentianae, d, quam aliorum constitutionum luculenter apparet.

In appellatione a diffinitiva non est necesse causam petere, h. d.

In appellationibus autem, e a sententia diffinitiva interponendis nec causam reddere tenetur appellans, nec etiam supra dicta diligens observatio per omnia sibi locum vendicat.

In appellatione ab interlocutoria debet talis causa allegari, quae sit vera, repararetur legitima, h. d.

Cum autem ex probabili causa ab interlocutoria quis duxerit appellandum, talem tenetur proponere, quae si probata fuisset, deberet legitima reputari, de quo postea superior cognosceret: nec enim sufficit appellanti probare, quod ex causa huiusmodi appellavit, si eam non doceat esse veram, nisi hoc se offerens probaturum non fuisset admittit.

Is qui minus rationabiliter appellavit, condemnatur in expensis ad inferiorem iudicem remittitur, nec potest per alium casum proseguere, quam expressis, h. d.

Quod si iudex minus probabiliter appellatum esse compererit, appellantem ad inferiorem iudicem remittet, & in expensis alteri parti condemnabit, alioquin ipse procedet, nec licet appellanti alias causas prosequi, quam quas in appellatione sua nominatim expresserit.

Si dicitur ex iniusta causa appellatum, iudex ad quem, invitare non potest, nisi prius recepta appellatione, ut probabit, incipiat cognoscere de causa veritate, h. d.

Quod si objiciatur, non ea legitima causa ante sententiam appellationem interpositam, & propterea non admittendam esse, nisi prius appellatione recepta, velut emissa ex causa probabili, iudex superior cognoscere incipiat, ne procedat, inferiori prohibere non poterit.

Cessante causa cessat effectus, h. d.

Sed & si iudex sano usus consilio: ab eius executione desisterit, quod comminando, vel interloquendo in gravamen partis protulit, non obstante, quod ab huiusmodi comminatione, vel interloquutione pro-

a. C. si quando ext. de off. del. b. C. suscitata. ext. de in integ. restit. c. Can. cum sit. & si vero. ext. cod. d. C. concerrationi. cod. de an. & c. Can. super eo. Clem. secundo. ext. cod. f. d. cap. cum sit. ext. cod. g. C. i. cod. tit. in 6.
b. Clem. 2. cod. tit. in princ. c. Clem. 2. h. fin. evd. tit. d. C. i. cod. tit. in 6. e. C. i. vers. u. qui. ubi gloss. tit. in 6. f. Canterpostia. in princ. ext. cod. g. C. cum appellatione. cod. tit. in 6. h. C. Romana. & quid si objiciatur. evd. tit. in 6. i. C. cum cessante. ext. cod. tit. in 6. catum

caum fuerit, ne processus negotii frivolis occasionib. retardetur, in causis cognitione liberè procedere poterit.

Iudex à quo compellere non potest appellansem à gravamine ipsius revocationem probare, licet citare possit ad ipsius revocationem audiendam, qua facta in causa procedere poterit, ejus contumacia non obstante, ac si nunquam appellasset. h. d.

Sed à videamus, an jus dicenti obtemperare tenearis, à quo propter gravamen, quod tibi illatum asseris, appellaveris, si tibi is ad docendum de gravamine, & si de ipso liquerit, ad ejusdem revocationem audiendam terminum præfixerit: & sanè cum id ipsum à iudice perspicendum sit, nec coram eo de gravamine docere, nec etiam tanquam coram iudice (cum per appellationem ejus suspensa sit jurisdicção) comparere teneberis. Quod si tantum, ut revocationem audias, te vocandum duxerit, licet non compares, ipse tamen in termino gravamen revocaverit, perinde in causa procedere poterit, ac si appellatio nunquam fuisset interposita.

Potes appellansem ab interlocutoria panitere, & facere ut prior iudex cognoscat: sed appellatio sunt referenda expensa, quas si fecerit eo appellansem. h. d.

Ac veluti in potestate iudicis gravamen revocantis positum est, non obstante appellatione causam resumere: sic contra, si is, qui vocem appellationis emisit, b, cuius adhuc nemini est demandata cognitio, petierit, tum ad iudicem, à quo provocavit, rursus causa remittatur, id est alterius partis contradictione minime obstante indulgendum erit. Sed hoc ita, ut in legitimis expensis adversario, quas eum propter hoc fecisse constiterit, condempnetur.

Tant quam plures casus, in quibus appellations non est deferendum. h. d.

Non omnis ergo appellatio indistinctè recipienda erit: nam si ve adeo sit vaga, & generalis, ut incertitudinem afferat, si ve quod omisso medio sit interposita, à parte opponatur, causa non devolvitur. Idem juris est, si super notorio crimine, vel de quo quis in iure confessus fuit, provocetur: nec enim ad defensionem iniquitatis, sed ad præsidium innocentie est appellationis remedium institutum.

Regulariter non appellat à correctione sui prælati. Nec à iudice seculari sed Apostolice, nisi subditio appellatur ad Papam. Et quis non desit legitime appellationi puniatur. h. d.

Et idè nec regulares, cum pro aliquo excessu corrigendi fuerint, contra regularem prælati sui, vel capituli disciplinam appellabunt, sed quod sibi pro salute iungitur, humiliter suscipient: sed nec tunc appellationi deferendum erit, cum à seculari iudice, qui temporali sedis Apostolicæ jurisdictioni non subicitur, ad Apostolicam appellatum fuerit: & aliis quibusdam casibus. Alioqui is, qui legitime appellationi etiam de minima causa interposita non detulit, Canonice poenis coercendus erit.

Appellans ab ordinario potest coram eodem super alia causa conveniri. h. d.

Licet autem provocatione Canonice à partibus interfecta, iudicis, à quo appellatum fuit, officium in illa quidem causa penitus conquietat, si d tamen is, qui ab ordinario appellavit, super alia causa coram eodem conveniatur, præsertim pro gravi & manifesto crimine appellationis obtentu, quo minus Canonice censura puniatur, effugere non potest.

Innovata per iudicem post diffinitivam sententiam, à qua appellatum fuit, revocantur statim per iudicem Apostolicum, etiamsi ante appellationem fuerint innovata. h. d.

Nec postea ergo à diffinitiva sententia appellatione, non solum post eam innovata e debent per iudicem

a C. si à iudice. eo. tit. in 6. b Ca. interposita. §. ille. ext. eod. tit. c. C. si duob. §. si. extr. eo. tit. d. Can. ad hoc. ext. eo. §. c. præsertim. d. primo. eo. tit. e. C. non solum. eo. tit. in 6.

appellationis penitus & ante omnia revocari: (exceptis tamen casibus, in quibus iura post sententiam prohibent appellare) sed etiam ea omnia, quæ medio tempore inter sententiam, & appellationem contigerit innovari, perinde ac si post appellationem innovata fuissent.

Attentata post appellationem diffinitivam non revocantur, nisi primò de veritate constiterit, vel nisi post inhibitionem debito modo factam attentata fuerint. h. d.

Illa a verò, quæ post appellationem interpositam ante diffinitivam sententiam innovantur, donec appellationis causam veram esse constiterit, revocari non debent, nisi iudex appellationis, postquam sibi constiterit, per appellationem emissam ex causa probabili fore ad se negotium devolutum, inhibeat Canonice iudici, à quo appellatum fuit, ne procedat: tunc enim, quidquid post inhibitionem huiusmodi fuerit innovatum, est per appellationis iudicem ante omnia in statum pristinum reducendum, licet eandem causam non esse veram contingat.

Non refert, quid ex æquopollentibus fiat, & facta plus operantur, quam verba. h. d.

Appellasse autem dicitur non solum is, qui vocem appellationis emisit, sed etiam qui aliquo indubitato facto provocandi propositum declaraverit. Vnde rescriptum b est, eum, in quem post iter ad sedem Apostolicam arreptum excommunicationis sententia ab ordinario promulgata fuerit, excommunicationis vinculo non teneri, quasi appellatione pendente lata fuerit: cum plus sit factum, quam verbo provocare. Idem & in eo responsum est c, qui licet ex simplicitate fortè verbum appellationis non expresserit, se tamen & Ecclesiam suam, cum molestaretur, Romani Pontificis protectioni subicit.

Iustus metus excusat adeò, quod non appellans habetur pro appellante, si fuerit protestatus, & causas appellationis expresserit. h. d.

Is quoque d, quem quò minus appellaret, iustus metus impedit, ad appellationis beneficium convolvatur reputabitur, dum modò infra tempus, quo licetè provocatur coram iudice, à quo appellasse vellet, vel si ipsius copiam habere nequiverit, coram probatis viris contestatione super hoc proposita causas appellationis expresserit.

Sufficit appellare coram majori parte iudicum. Et omnium actuum intimatio parti appellatae est facienda. h. d.

Quòd e si à pluribus iudicibus appellandum fuerit, quia non semper facile eorum præsentia simul haberi possit, coram majori parte ipsorum appellare, & Apostolos separatim petere licebit, valebitque hæc appellatio perinde, atque si coram omnibus interposita fuisset: omnium tamen subsecutorum appellato ignorantiam intimatio legitime facienda erit.

Si unus ex pluribus appeller, & obtineat in causa appellationis, prodest victoria consortibus, si sit idem negotium, & causa. h. d.

Idem ex contrario f, si plures sententia condemnati fuerint, & unus solus ad appellationis beneficium convolvaverit, istius victoria cæteris quoque suffragabitur, si communi iure juventur, idemque negotium & eadem causa defensionis existat.

Si per rescriptum committantur plures articuli connexi, & in uno removeatur appellatio, intelligitur remota etiam in aliis. h. d.

Tam dubitari poterit, si ex pluribus g articulis unis precibus comprehensis in uno tantum contingat appellationem veteri, utrum appellatio teneat, si super aliis provocatum fuerit: & cum delegatis hæc sit intentio,

a D. e. non solum. §. illa. eo. tit. in 6. b C. dilecti filii el. secundo. ext. eod. tit. c. Cad. audientiam. ext. eod. tit. d. C. fin. extr. eod. e. Clem. 1. eod. tit. f. Cap. pen. extr. eod. tit. g. C. secundo requisit. ext. eod. tit.

ut de omnibus articulis, qui in precibus ponuntur, iustitia suum consequatur effectum, in omnibus appellatio interdita intelligitur. Vnde nihil intererit, utrum appellatio inhibeat in primo, an in secundo: in medio, an in fine. Sed hoc ita intelligi oportet, si capitula connexa fuerint: ceterum a quoties clausula, per quam appellationis remedium tollitur, in medio literarum ponitur, si sunt plura negotia se minimè contingentia, tantum præmissa complectitur, nisi forte & in fine literarum prædicta clausula iteretur.

Appellari potest, si locus non tutus partibus assignatur, vel sententia contineat manifestam iniquitatem, etiam si sit rescriptum appellatione remota. h. d.

Interdum etiam non obstante prohibitione appellari poterit, ut decretum est in *b. eo*, qui per delegatos iudices in iudicium ad locum non tutum vocatus fuerit: nisi enim locum idoneum iudices assignent, non erit propterea appellationis remedium interclusum, quod appellatione remota procedi debere mandatum fuerit. Idem etiam obrinet, cum sententia fertur iniqua: licet enim causa appellatione remota commissa fuerit, sententiæ tamen stari non debet, si iniquitatem contineat manifestam.

Lapso anno, & ex causa biennio appellatio est deferta. h. d.

Illud tam iudiciali appellationi, quam ei, quæ extra iudicium interponitur, commune est, quod e huiusmodi appellatibus annus, & ex iusta causa biennium à die appellationis interpositæ indulgetur: quo temporis spacio & prosequi, & finire appellationis causam compellendi erunt: alioqui si per negligentiam appellantis hoc temporis spaciū fluxerit, adeo causa deferta censetur, ut etiam si appellans ipse cum appellato, aut appellatus etiam per se, & principaliter prosequatur, non propterea minus in rem iudicatam censetur transisse sententia à qua fuerit appellatum.

Toni casus, quibus tempus ad prosequendum non currit. h. d.

Quandiu tamen per compromissum, vel aliâ de partium expresso consensu differitur prosecutio, tempus ad prosequendam appellationem ab homine, vel à iure præfixum minimè currit appellanti, nisi forte iudex ex dilatione periculum imminere videns, in illa procedi præciperet.

Tempus datum à iure ad prosequendam appellationem, potest breviori per iudicem ex causa. h. d.

Et licet anni, vel biennii spaciū appellantis indulgetur, poterit tamen iudex à quo, secundum locorum distantiam, personarumque & negotii qualitatem brevius tempus moderari, intra quod si is, qui appellavit, causam appellationis non fuerit prosecutus, tenebit sententia. Coget ergo iudex partes appellatione non admittit, ut vel appellationem interpositam prosequantur, vel eorum eo iuris pareant æquitati.

Quando periculum est in mora, debet iudex breviori terminum prosequenda appellationis. h. d.

Superior quoque iudex si ex dilatione viderit imminere periculum, potest & debet neutro appellationem prosequente, ut periculum evitetur, occurrere: puta si à sententia lata super confirmatione alicujus electi provocatum fuerit, & utraque pars velit etiam ad annum appellationis prosecutionem differre, potest utique, imò debet is, ad quem appellatum fuit, providè terminum moderari, ne diu gregi dominico cura pastoris desit.

Interdum ad prosequendam appellationem datur plus, quam biennium. h. d.

a C. inquisitionis tua. ext. cod. ti. b Ca. ex part. tua. el. primo. ext. cod. ti. c Ca. cum si Romana. ext. eo. ti. can. & qui. 2. quæst. 6. * Clem. pen. de appellat. d Clem. quamdiu. eod. ti. e Can. cum si Romana. ext. eod. ti. f Ca. ad hac. el. 3. ext. cod. g C. oblati. 9. superior. ext. eod.

Accidit tamen aliquando, ut non per annum, vel biennium, sed etiam ulterius causam appellationis alicui prosequi concedatur, ut puta si quem per impotentiam a prosecutione omisisse constiterit, vel cum iudice ex proprio officio super causa electionis etiam lapso biennio cognoscere conceditur.

Parti potest sibi terminum prosequenda appellationis breviori, non prorogare. h. d.

Parti quoque interdum sibi prosequenda appellationis terminum præfigit. Sed cum hoc gratia litium citius expediendarum indultum fuerit, juris terminus à parte præveniri, non prorogari poterit, sicut nec in una causa tertio provocari licebit.

Confirmatio in forma communi non præiudicat appellatori, ne laudum invalidum rborat, aut processum impedit, sed obvia si per re ab aliquo pacifice possessa. facti ut qui non possit convenire absq. mandato sedis Apostolicæ. h. d.

Offremò sciendum est, quod si sententiam appellatione suspensam, antequam ipsius appellationis causa commissa fuerit, vel laudum contra iuris, vel compromissi formam latum Apostolico recepto in forma communi confirmari obtentum fuerit, talis confirmatio nec appellationi præiudicium afferet, nec invalidum laudum ullo firmitatis robore muniet. Nam etiam si ante latam sententiam litigiosæ rei confirmationem ab Apostolica sede quis impetraverit, non propterea minus de causa poterit iudex cognoscere, & eam sine debito terminare. Quamquam si rem pacificè quis possiderit, cum inde confirmatio obtinuit, non erit licitum iudici de questione postmodum exorta absq. mandato sedis Apostolicæ decernere: nisi certum sit, quod per falsi suggestionem fuerit elicit.

DE RESTITVTIONE IN INTEGRUM. TITVLVS XVIII.

Minor & Ecclesia restituantur adversus simulationem, etiam à sede Apostolica latam. h. d.

Ab hac autem iis, qui appellationis remedio destituti sunt, auxilio restitutionis in integrum succurritur, sed nec omnibus, nec semper, nec ob omnibus. Minor igitur & Ecclesia, si se prolatione sententiæ graviter læsos conquerantur, & appellandi temporis iam fluxerint, restitutionem in integrum impetrare poterunt. Quod quidem adeo obtinet, ut etiam si ab Apostolico e sententia lata fuerit, non propterea magis in integrum restitutionis petitio impediatur. Nec enim negatur, à Romanæ sedis sententiam in melius posse commutari, cum aut surreptum aliquid fuerit, aut ipsa pro consideratione ætatis, & temporum, seu gravium necessitatum aliquid ordinant.

Restituitur Ecclesia adversus quamlibet lesionem, etiam adversus aliam Ecclesiam. h. d.

Ed si non sententia, sed vel contractus, vel confessio, vel probatio omisione, vel temporis fluxu & Ecclesia læsa fuerit, restitutio indulgenda erit: nec solum contra privatos homines, sed etiam adversus aliam Ecclesiam.

Beneficium restitutionis in integrum non indulgetur, nisi intra quatuor annos, si non subsit aliqua rationalis causa, ut dictum spaciū prorogetur. h. d.

Ed si sive sententia, sive contractus, vel aliter læsam præterdat Ecclesia, & propterea se ad beneficium restitutionis in integrum admitti postulet, si quadriennii spaciū à die læsionis lapsum fuerit, amplius restituita non erit, nisi prævaricationis, vel manifeste

a Cap. ex ratione. ext. eo. b C. i. sa. ex litteris. c. sig. ext. cod. c Can. tum ex lit. eo. ti. ext. d d. c. tum ex lit. 8. no. v. prof. titim. e Can. i. ext. cod. f Can. 2. eo. ti. no. 6. g Clem. un. en. d. h Ca. auditu. extrava. g. eod. tit. i Can. i. eod. tit. an. 6. fraudis

fraus probetur super hoc intervenisse commentum, aut alia causa subsistat, quae iudicem ad hoc beneficium concedendum movere debeat. Et a si tempore latae assertionis, non fiet restitutio, nisi ad tantum temporis, in quantum se lasam esse legitime probaverit.

Restitutio in integrum, semel negata non conceditur amplius, etiam in alio iudicio, nisi duobus casibus hic contentis. h. d.

Quod si semel b restitutio in integrum in alio iudicio denegata fuerit, praeter quam ad appellationem omnimodam, non erit eidem amplius concedenda, nisi novis defensionibus ad huiusmodi beneficium admittenda fuerit.

Penis, qui & quando possunt de restitutione in integrum cognoscere. h. d.

Huiusmodi e verò restitutionum cause solum coram iudicibus ordinariis administrationem habentibus, vel delegatis ab eis tractari poterunt, & terminari: sive hoc ipsis delegatis specialiter demandatum fue-

a *Can. uni. eod. tit. b C. fin. eod. tit. extr. c C. pen. extr. eod. tit.*

rit, sive commissio eis negotio, huiusmodi questionem incidere contingat. Delegati verò ab Ordinariis, qui administrationem non habent, sed tantummodo iudicandi facultatem, sive arbitri, de his causis cognoscere nequeunt, nisi coram eis incidenter mota fuerint.

Per querelam & supplicationem retractatur sententia. Et sub qua forma supplicatio porrigatur. h. d.

Per supplicationem a quoque Principi porrectam, aut per querelam appellationis remedio destitutus subveniri solet. Erit autem supplicatio intra decem dies post sententiam offerenda: quo subsecuto sententia non aliter executioni mandabitur, quam si victrix pars idoneam fidei iuramentum praeberit, tantum restituendi cum legitimis augmentis, quantum fuerit in condemnatione, si legitima retractatione sententia resolvatur. Et nisi sub hac forma supplicatio porrigatur, executio sententiae sine fidei iuramento procedet, retractationis iure illi servando, qui se gravatum putaverit, ut intra biennium supplicare valeat.

a *Gl. in vers. supplicavit. c. ex litteris. extrav. eo. tit.*

FINIS LIBRI TERTII.

INSTITUTIONUM
JURIS CANONICI.
LIBER QUARTUS.

DE ACCUSATIONIBUS, DENUNCIATIONIBUS, ET INQUISITIONIBUS.

TITULUS PRIMUS.

Criminalia Iudicia non habent aliquid simile cum Civilibus. Et instituantur per Accusationem, Denunciationem, & Inquisitionem. Et accusationem inscriptio, denunciationem charitativa monitio precedere debet. hoc dicit.

CRIMINALIA Iudicia nihil semè simile habent cum ceteris Iudiciis, de quibus proximè locuti sumus: magneque diversitas eorum est, & in institutis, & in exercendis. Instituantur autem aut per Accusationem, aut per Denunciationem, aut per Inquisitionem. Per Accusationem, cum solenni precedente inscriptione a per Accusatorem Rei crimen ad Iudicem deferretur. Per Denunciationem, ut cum nulla precedente inscriptione, sed tantum charitativa monitione ad Iudicem notitiam crimen deducitur. Ideo autem, cum in modum Accusationis crimen objicitur, est inscriptio ne-

cessaria, non cum in modum Denunciationis: quoniam ad depositionem instituitur accusatio, sed ad correctionem est denuntiatio faciendae.

Accusator non probans obiectum crimen, tenetur ad poenam rationis, nisi suam innocentiam purgaverit: & interim dum purgat, est suspendendus. h. d.

Accusator igitur, si legitimis destitutus sit probationibus, eam poenam a debet incurrere, quam si probasset, reus sustinere debebat. Denunciatus verò licet ad rationem non teneatur, si tamen b in probatione deficiat, donec suam purgaverit innocentiam, & ab officio & beneficio suspendendus erit: ut ceteri simili poena perterriti ad aliorum infamiam facile non prosiliant.

a *Canon. qui crimen. 2. quæst. 1. & c. super his. in princ. ext. tit.*

a *Canon. qui non probare. 2. quæst. 3. & can. qui crimen. 2. quæst. 3. c. 2. ext. de calum.*

